

“Türk Edebiyatında Şehr-engîzler”*

Bariş KARACASU**

TÜRK edebiyatında şehirleri konu alan çeşitli eserler yazılmıştır.¹ Bunlar arasında en fazla öne çıkan tür şehr-engîzler olup bugüne değin söz konusu şiirlerle ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bütün bu yoğunluğa karşın elimizde ne tam olarak bu şiirlerin tür özellikleri, ne de yazılmış tüm şehr-engîzlerin tam

* Bu yazı her ne kadar uzun bir zamandır düşünülüyor olsa da görece kısa bir zaman diliminde tamamlanmak zorunda kaldı. Bu bakımdan kimi eksiklikleri olduğunu baştan kabul etmeliyim. Her ne kadar yazmaya karar vermemden sonra uzunca bir süre konuyla ilgili çalışmaları izlememiş olsam da okununca görülecek ki belli bir temsil gücü vardır ve yeterince kapsayıcı olduğu da kabul edilecektir.

Önceleri bu yazıyı yapılmış çalışmaların bir değerlendirmesi, Frenklerin deyişi ile “review article” gibi tasarlamıştım. Sonunda tasarladığımdan başka bir biçimde yazdım, gücüm buna yetti; ama aynı işlevi bir biçimde gördü. Yazının üslubuna ilişkin söyleyebileceğim okuması pek kolay olmayan, az biraz takır-tukur bir yazı olduğu. Aynı şeyi kırk kere yapınca ve üstünden geçip okumaya zaman ayırıp daha elverişli bir hal veremeyince kaçınılmaz son bu oluyor. Edebi bakımdan ise tecahül-i arif sanatının fazlasıyla kullanıldığını söyleyebilirim. Belki bu sanata bu kadar başvurmamış olsam daha geniş geniş yazılırdı ve okuması daha keyifli olurdu. Ne var ki kendim konuşmak yerine metinleri konuşurtmayı yeğledim.

Yazıyı okuma inceliğini gösteren Hatice Aynur, Selim Sırrı Kuru, Ali Emre Özyıldırım, Gülşen Çulhaoğlu'nun katkılarının hakkını ödeyemem. Yine de kendileri dışarıdan biri olarak okudular yazıyı, bu nedenle yazıda -eğer söylenmişse- söylenen her şeyin, yapılan her şeyin sorumluluğu elbette bana aittir. Umarım bir hataya düşmemişimdir.

Yazıda yer alan kimi alıntıların özgün dillerinde kalması konusundaki dileğimi anlayışla karşılayan ve çok da ısrarcı olmayan Vildan Serdaroğlu'na da ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, bu yazıdaki yanlışları ya da eksikleri öğrenmekten ne kadar mutluluk duyarsam burada kullandığım malzemeyi paylaşmaktan da o kadar mutluluk duyarım.

** Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü

1 Şehr-engîzler, bilâdiyeler, şehir adı redifli şiirler ya da şehirleri konu alan başka mensur ve manzum çalışmalarla ilgili yazılarda bu tümce ya da benzeri geçiyor. Bir bölümünün ilk tümcesi budur. Bu bakımdan yazıya bu tümce ile başlamaktan kendimi alamadım. Bu tümcenin hemen arkasından gelen ise bunun gibi bir çıkma ile şehirleri konu alan tür- ❖

bir dökümü bulunmaktadır. Tek tek çalışmalar içinde değişik tanımlara, bilinen şehir-engizler ile ilgili bu türden listelere denk gelsek de hemen hiçbiri tatmin edici değildir. Aslında önümüzdeki sorun iki yönlüdür: Neyin şehir-engiz olduğuna karar verebilmek için bir tanımının yapılabilmesi gerekmektedir. Öte yandan türün tanımının tam olarak yapılabilmesi için öncelikle bilinen tüm şehir-engizlerin bir dökümünü çıkarabilmek gereklidir. Bu yazının bu işe soyunacak kişinin işini kolaylaştırmaya çalışmaktan başka bir amacı yoktur.

Araştırmacılar yeni şehir-engizler buldukça ve yayımladıkça edebiyatımızda şehir-engizlerin sayısı artmaktadır. Şehir-engiz çalışmalarının başlangıcı olan Mustafa İzzet'in tezinde toplam şehir-engiz sayısı 32 ile sınırlıken Agâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul* başlıklı çalışmasında sayı 44'e ulaşmıştır. Metin Akkuş'un yüksek lisans tezinde ise toplamda 49 metin sayılır. Bugün için değişik eski ve çağdaş kaynaklardaki göndermeleri göz önüne alarak yapacağımız bir sayım, en son neşredilen Nüvisi'nin İstanbul şehir-engizi ve Dürrî'nin Gümölcine şehir-engizi ile, bizi 68 sayısına ulaştıracaktır. Bugün için bu şehir-engizlerden 23 tanesi çalışılmış, 21 tanesi ise neşredilmiştir; 19 tanesinin ise metni yitiktir ya da en azından şimdilik elde değildir.

Şehir-engiz türü üzerine kaynakça çalışması yapıyorsak gerek türün içeriği ya da tanımına ilişkin, gerekse kimlerin şehir-engiz yazdığına ilişkin ilk elden bakmamız gereken kaynak Katip Çelebi'dir. *Keşfü'z-Zünûn*'da yapılan açıklamayı anmadan geçmek haksızlık olur:

شهرانكيز - تركى منظوم نظم جماعة من الشعراء فى وصف العلمان منهم شاعر
مخلصه كمالى وله منها فى الزبدة بيتان و مسيحي المتوفى سنة ٩١٨ ثمان عشرة و
تسعمائة وله منها فى الزبدة ثمانية ابيات و سلوكى و يخيى و لامعى لبلدة بروسه
[1068] و هو محمود ابن عثمان المتوفى سنة ٩٣٨ ثمان و ثلاثين و تسعمائة و عاشق چلبى.

Keşfü'z-Zünûn'da yalnızca Kemâlî, Mesîhî, Sülûkî, Yahyâ, Lâmi'î, ve Âşık Çelebî şehir-engiz sahibi şairler olarak sayılır. Bu sayı, bugünkü bilgilerimize göre, kuşkusuz buzdağının görünen kısmıdır yalnızca. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1936 yılında Mustafa İzzet, 32 şehir-engiz belirler. Bunlara Fakîr'nin *Ta'rifâtı* ile *Nerhname-i Dilberan* adlı bir eseri ekler. 20 yıl kadar sonra ise Agâh Sırrı Levend'in çalışmasında sayı 44 şehir-engiz ile 5 akraba metne çıkar.²

ler, örnekleri ve ikincil kaynaklarla ilgili kısa bir kaynakça dökümünün yapılmasıdır. Bu yazının kendisi kaynakça dökümü ile değerlendirmesi olduğundan bunun yeri yok. Öteki dökümler yapılırken ilk elden Agâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul* çalışmasından başlanıyor. Ardından değişiklikler göstermekle beraber ortaklıkları oldukça fazla olan kısa bir döküm yapılıyor.

2 Agâh Sırrı Levend kitabında kendisi belirlediği şehir-engiz sayısını 36 tanesi elimizde ol- ❦

Levend -biraz da çalışmasının ikinci bölümü nedeni ile- şehrengizlerin yanına Enderûnî Fâzıl Bey'in dört eserini -*Defter-i Aşk*,³ *Hûbân-nâme*,⁴ *Zenân-nâme*⁵ ve *Çengî-nâme*⁶- ve Câfer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sini⁷ ekler. Daha sonraki bildiri, tez, değini, ansiklopedi maddesi gibi çalışmalar ile neşirler de katılınca bu sayı adı şehrengiz olan 68 metne çıkar. Bu sayıya Enderûnî Fâzıl Bey'in dört şiiri, Câfer Çelebi'nin *Heves-nâme*'si, Fakîrî'nin *Ta'rîfât*'ı ile *Nerhname-i Dilberan* adlı eser dâhil değildir. Ancak Köprülü'nün "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış" başlıklı makalesinde şehrengiz yazan şairler arasında saydığı, Levend'in başka hiçbir kaynakta bu konuda bil-

mak üzere 46 olarak verdiğinden, ilginç bir biçimde, Hikmet Dizdaroğlu da bu sayıyı 10 tanesi yitik olmak üzere 46 olarak veriyor, Yaşar Aydemir, Metin Akkuş, Adnan Karaismailoğulları ile Nuran Tezcan da aynı sayıda birleşiyorlar. Anlaşıldığı kadarı ile bu araştırmacılar Ağâh Bey'e güvenmişler ve sayma gereği duymamışlar. İlyas Yazar ise Dürri'nin şehrengizi üzerine sunduğu bildirisinde sayıyı 45 olarak verir.

3 Metni çalışılmıştır: Selim Sırrı Kuru, "Biçimin Kıskacında Bir 'Tarih-i Nev-icad': Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi", *A Festschrift for Şinasi Tekin*. İstanbul: Simurg Yayınları, 2005, s. 476-506.

4 Metin çalışılmamıştır, ancak değişik gerekçelerle parçalar yayımlanmıştır. Yapıtla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Ercümen Muhib (haz.), *Enderunlu Fâzıl: Hubanname ve Zenanname*. Yeni Şark Kitabevi, 1945; Saliha İçen, "Huban-name ve Zenan-name'de Metin-Resim İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2001.

5 Metni çalışılmıştır: Nebiye Öztürk, "Zenânâme - Enderunlu Fâzıl", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2002.

Yapıtla ilgili şu çalışmalara da bakılabilir: Saliha İçen, "Huban-name ve Zenan-name'de Metin-Resim İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2001; Enderunlu Fazıl, *Zenanname Kadınlar Kitabı*, [bugünün Türkçesine aktarılmış metin İngilizce çevirisi ile], Filiz Bingölçe (haz.), çev. Kevser Demir, Ankara: AltÜst Yayınları, 2006. Ayrıca 1879 yılında *Le livre des femmes (Zenan-nameh) de Fazıl-bey* başlığıyla J.-A. Decourdemanche tarafından Fransızca'ya da çevrilmiştir (Paris: E. Leroux, 1879).

6 Metni çalışılmıştır: Barış Karacasu, "'Bize çengîleri kıl rûşen ü pak' ya da 'Hayra hezlin dahi bir rehberi var'", *Osmanlı Araştırmaları* (Prof Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan III), 2006, sy. 27, s. 133-160.

Yapıtla ilgili şu çalışmalara da bakılabilir: Murat Bardakçı, *Osmanlı'da Seks: Sarayda Gece Dersleri*, 6. bs., İstanbul: Gür Yayınları, Aralık 1993 [Yapıtın adındaki "Sarayda Gece Dersleri" bölümü İnkılap Yayınevi tarafından 2004 yılında yapılan son baskısında çıkarılmıştır.]; Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, 3. bs., İstanbul: Doğan Kitap, 2003; Reşad Ekrem Koçu, "Çenginâme", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tan Yayınları, 1958: 3845-3847; Jan Schmidt, "Fazıl Beg Enderuni: Social Historian or Poet?", *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*. Kirksville: Thomas Jefferson University Press, 1993.

7 Metin üzerine iki tez yapılmıştır: Hakan Atay, "Heves-nâme'de Aşk Oyunu: Tâci-zâde Câfer Çelebi'nin Özgünlük İdeali", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2002; Necati Sungur, "Taci-zade Cafer Çelebi'nin Heves-name'si (inceleme, tenkitli metin)", Doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1998. Adından da anlaşılacağı üzere ikinci tez metni de içermektedir. Ayrıca, Necati Sungur çalışmasını kitap haline de getirmiştir: Necati Sungur, *Tâci-zade Cafer Çelebi'nin Heves-nâme'si*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2006. Metnin ayrıca Hakan Atay ile Hivren Demir tarafından çalışılmış bir varyantına da şu adresten ulaşmak olanaklıdır: http://courses.washington.edu/otap/texts/a_heves.html

giye denk gelinmediğini söylediği, Halil-i Zerd⁸ sayıya dâhildir. Ayrıca değişik kaynaklarda başka şeh-erengîz kayıtları da bulunuyor. Sözelimi, Aşık Çelebi *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da "yaylak vasfında" yazılmış bir şeh-erengîzden söz eder:

garâmi

kara ferye hakkında şeh-erengîzi vardur yaylak vâsfinda dimişdür.

nazm

çilekler kim bitürür seng-i hâra

ider gün terbiyetle la'l-i pâre

sevr burcurde toğar gece gündüz

şığır kuyrukları kıyruklı yılduz

Bunun yanısıra Mehmet Zeki Pakalın *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nün 3. cildinde yer alan "Şehrengîz" maddesinde şu kaydı düşer:

Şehrengîz: Ortaliğa velvele salacak ve dedikoduya sebep olacak şeyler hakkında yazılan şiirlere verilen addır. Engîz; Farsça koparıcı, depretici, karıştırıcı demektir. Şair Sünbülzade Vehbi'nin gençlere fazla iltifat eden zamanın Maliye Nazırı Defterdar Hilmi Paşa için

شهر انگیز برای چند جوانان مشهور و ملقب استانبول در دفتر داری حلیمی پاشا برای لطیفه نوشته بود
başlığıyla yazdığı aşağıdaki manzume buna bir örnek teşkil eder:

*Habbeza şeh-er-i Sitanbulda güruh-ı huban / Hüsn ile her birisi velvele âra-yi cihan
Yusu'fa kul olayım padişeh-i hûbandır / Olsun İsmail'e de can-ı azizim kurban
Ruyimi zerededen aya gülünün hasretidir / Dağdar etti dili lâle izarım Nu'man
Yeni doğmuş aya benzer deyu şeh-er-i Recebin / Nereye gitse geçer ardına âlem
Şa'ban*

8 Fuad Köprülü, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış", *Yeni Türk Mecmuası*, 1932, sy. 3, s. 534-553 [aynı yazı için ayrıca bak. *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 345-408].

XVI. yüzyılda Şehrengîz modasının pek ziyade yayıldığını görüyoruz. Lâmiî'nin Bursa Şehrengîz'inden başlayarak Sarı Halil, Aşık Çelebi, İshâk Çelebi bu şehir hakkında şehrengîzler yazdıkları gibi, Tabîi ile Zatî, Edirne için; Halife Diyarbakır için; Kıyasi ve Azizi, İstanbul için şehrengîzler vücûda getirmişlerdir. Fikrî, Firdevsî Çelebi, Amasyalı Sulûkî gibi şairlerin şehrengîzleri de yine bu asrın mahsûlleridir. Hiciv ve hezelleriyle meşhur Bursalı Nihâlî'nin (vefatı: 949), esnaf güzelleri hakkında yazdığı gazeller de bu cins mahallî hayatı gösteren mahsuller arasında sayılabilir [s. 399].

Âşık Çelebi *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da [Owens 269a, Kılıç 864] Halilî maddesinde şu kaydı düşer: burusa hakkında dil-berleri evşâfında bir şeh-erengîz-şekl kıt'a diyüp andan ceste ebyâtdur

ebyât

kılca işi idemez kim ki sever mû-tâbı

çulı torbayı yir ormaduK olur arja uyan

ben katır-zâdeden ey dil nice el çekmeyeyüm

eşek ayağı geçer 'aşkına ol fettân

sevme baş ağrısı oğlan ki reh-i 'ışkında

derd-i ser itmeyenür; başına itmez dermân

*Gerçi saçlı doru da hayli zarifti amma / Şimdi bu arsada divan atınındır meydan
İşlemeze eğer ol basma koyun saatinin / Her dakika gerisin bindire görsün yaran
Gümüş endazeye çok ölçünegördük amma / Gelmedi arşına ol kâle-i zerduz giran
Sib-veş gabgabın okşatsa da cib elması / Taze şeftalusuna almağa yoktur imkân
Kurda kaptırmayalım pek küçütür Kuzulu / Koyuna girsün emin olsun o âfet-
ten aman*

*Pek cefakâr değilgerçi Vefalı bilürüz / Harcına liyk vefa etse nukud-i yâran
Şimdi gayette tüleklendi periçehre Halil / Gerçi bildırcın idi bu sene oldu şeytan
Tur-ı uşşak idi Musa Çelebi dükkânı / Lîk Fir'avn imiş ol ustası çingâne heman
Çün Beşiktaşlı henüz dâye kucağında gezer / Mehd-i ağuşa bilinmez çü çocuk-
tur o cevan*

*Serv-i naz ise dayakçı efeyi savsa dahi / Yine her köşesinde talib bulunur calkzenan
Buna kuyruklu çekerse yakışır defterdar / Ki bütün kuyrağa dair kaba saba
hezeyan*

Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu'nda da değişik bir kayıt ile karşılaşırız. Kataloga göre Mahfî adında bir şairin, *Şehr-engîz Destânı* adında bir çalışması vardır. 33 kıta olan şiir Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz FB 423'e kayıtlı *Mecmûa-i Eşâr*'ın 85b ile 87b arasında yer almaktadır.⁹

Son olarak anmamız gereken şiir ise Neşâtî Ahmed Dede'nin *Şehr-engîz-i İstanbul* başlıklı eseridir. Bir de Edirne için yazılmış şehir-engîzi bulunan Neşâtî Ahmed Dede'nin bu eseri Konya Mevlana Müzesi Gölpınarlı Kütüphanesi Katalogu'nda yer almaktadır.

Buraya kadar değişik kaynaklarda şehir-engîz olarak değerlendirilmiş ya da başlığında şehir-engîz geçen yapıtları sıralamaya çalıştım. Bütün hepsi bir arada düşünüldüğünde 68+10 kadar şehir-engîzden söz etmek olanaklı [bak. Ek 1]. Kuşkusuz yeni araştırmalarla bu sayı daha da artacaktır. Ancak biçimsel özellikler, konu ve konunun işlenişi düşünülerek yapılacak yeni bir tasnif bu şiirlerin bir bölümünün şehir-engîz olmadığını da ortaya çıkaracaktır.

Şehr-engîzler üzerine yapılmış çalışmalarını değerlendiren bir yazıya, Ağâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul* çalışmasından başlamak yerinde olacaktır. Bu haklı bir tercih olmakla beraber biz bugüne değin çok az çalışmada anılan, pek çok bakımdan hakkı teslim edilmiş bir ilk çalışma ile başlama yoluna gideceğiz.

9 Yazmanın Milli Kütüphane'de bir mikrofilmi, bir de DVD'ye çekilmiş resimleri bulunuyor ayrıca. Yani üç nüshası mevcut. Mikrofilm çok kaliteli değil, DVD'den aldığımız kopyalar için de aynı şeyi söylemek durumundayız. Yazmanın kendine ise zaman darlığı nedeni ile bakamadık. Okuyabildiğimiz kadarı ile Mahfî adında bir şairin "destân" diye başlık atılmış bir şiiri var. 33 kıta olduğu doğrudur. Ancak "şehir-engîz" sözcüğüne denk gelmedik.

Kataloga göre Veysi Üveys'in de bir şehir-engîzi bulunmaktadır. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan şiir, yüksek olasılıkla bir şehir-engîz değildir:

https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=48125

I. Mustafa İzzet, “Türk Edebiyatında Şehrengizler”.¹⁰

Mustafa İzzet tarafından 1935-1936 öğretim yılında bitirme tezi olarak hazırlanan çalışma, Ahmet Caferoğlu, Ali Nihad Tarlan ve R. Özlem tarafından imzalanarak “kabul edilmiştir”. Anlaşıldığı kadarı ile pek çok bakımdan Agâh Sırrı Levend’in *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul* çalışmasının da iskeletini oluşturan bu tezde, sonunda belli türden bir düş kırıklığına uğradığını dillendirse de, Mustafa İzzet’in temel amacı, bu türün ne kadar milli olduğunu ortaya çıkarmak. En azından milli bir tür olarak ne gibi özelliklerinin bulunduğunu belirlemektir. Sonunda vardığı yargıyı ise tezin “Önsöz” bölümünde şu biçimde özetler:

(...) muhtelif şehirler hakkında tasvirler, mahalli renklerle adet ve anane izleri gibi maddeler ihtiva ettiklerinden o devir ictimâî hayatımızı anlamaya yarayacak kıymetli vesikalar mahiyetindedirler ki bu, edebî taraflarından daha mühimdir. Aynı zamanda edebiyat tarihimizi bir kül halinde görebilmek, şairlerimizin hayatı ile edebî şahsiyetlerini teşkile saik olan ruhî temayüllerini lâyükile anlayabilmek için diğer eserleriyle beraber bunların da tedkiki zaruri olmaktadır.

İctimaî hadise ve tesirlerle beraber, merkezî sikletleri mahubculuk ve seküel hayata dayanan bir itiraf-i zünüb halindeki bu eserlerin -bugünkü Libido meseleleri de göz önünde tutulursa- onların manevi taraflarını tayinde işe yarayacağı meydana çıkar. [2]

Dönemi için oldukça ayrıntılı ve kapsamlı bir çalışma yapan Mustafa İzzet, ne yazık ki, Agâh Sırrı ve bir iki kişi dışında anılmamıştır. Agâh Sırrı’nın çalışması bile temelde bu tezin genişletilmesi biçimde değerlendirilmelidir. Tez, şu biçimde düzenlenmiştir: Önsöz, Şehrengizlerin başlangıç ve inkişafına dair, Şehrengizlerin karakterleri, Şehrengizlerin mana ve tarifine dair, Şehrengize benzeyen eserler hakkında, Metinler ve Tetkikler.

Tezkireler, *Keşfü’z-Zünun* ve Köprülü’nün yazıları ile katalog ve belgelikleri tarayarak belirlediği şehrengizlerden 18 tanesini de bulan Mustafa İzzet, şehrengiz özellikleri taşımadıklarını düşünüyor olsa gerek ki, Fâzıl’ın yapıtlarına hiçbir gönderme yapmamıştır. Oysa bir türün örneklerinin adlarının sayıldığı başka yapıtlara, örtük olarak akrabalıkları olduğunu varsaydığından, gönderme yapması Fâzıl’ın yapıtlarını da anması gerekliliğini akla getiriyor. Fennî’nin *Sahilname*’si, Halimgiray’ın lale adlarını saydığı yapıtı, Mislî ile Hatem’in musiki makamlarını andığı çalışmaları ve Râmiz’in tekke adlarını kullandığı çalışmasını anmış. Yine ilginç bir nokta, bilâdiyelerden hiç söz etmemiş olmasıdır. İncelediği türlerden ise iki örneği benzerlikleri çok olduğundan

10 Tezin bir kopyasını kendisi için alırken beni de unutmayan Selim Sırrı Kuru’ya teşekkür etmek isterim. Ayrıca elindeki konuyla ilgili öteki metinleri de benimle paylaştığı için kendisine minnettarım.

şehr-engîz sınıfına almış, toplamda belirlediği 32 şehr-engîz'e Fakîrî'nin *Ta'rifât*'ı¹¹ ile *Nerhname-i Dilberan* adlı bir yapıtı eklemiştir.¹²

Bir ilginç belirlemesi de şehr-engîz ve şevk-engîz sözcüklerinin lale adlarının sayıldığı yapıtlarda geçiyor olmasıdır. Yazar, her iki terimin de lale adı olmasından yola çıkarak bir ilişki olup olmayacağını soruyor. Ne var ki bu soruyu yanıtsız bırakıyor, yalnızca incelenmeye değer bir durum olduğunu belirtiyor.

Çalışmanın en değerli bölümlerinden biri de bugün elimizde olmayan ama bu tez sayesinde bilgisine ulaştığımız Tab'î'nin şehr-engîzi'ni içeriyor olmasıdır. Yine Ahdî'nin de şehr-engîz yazan şairlerden olduğunu Mustafa İzzet'ten öğreniyoruz ve şehr-engîzin de bir yerlerde bulunduğunu, yitik olmadığını biliyoruz. Teze konu olan şehr-engîzleri de şu biçimde tasnif etmek olanaklı:

Elinde şehr-engîzi bulunan şairler: Mesîhî, Zâtî, Neşâtî, Kerîmî, Lâmi'î, İshâk, Nâziğî, Belîğ, Hayretî, Usûlî, Yahyâ, Azîzî, Ahmed Cemâlî, Sâfî, Fehîm, Ulvî, Vâhid Mahtûmî.

Kitapçı Ahmed'de bulunan şehr-engîzler: Kitapçı Ahmed'deki başı sonu eksik bir mecmua içinde yer alan Tab'î'nin şehr-engîzini görmüş. Ahmed, ayrıca elinde Ahdî'nin şehr-engîzinin de bulunduğunu söylemiş, ancak bunu görmemiş.

Kaynaklara göre şehr-engîzi meydanda olmayan şairler: Tab'î, Kıyâsî, Sarı Halîl, Âşık Çelebi, Halîfe, Fikrî, Firdevsî, Sülûkî, Kemâlî, Rahmî.

Kataloglara göre şehr-engîzi bulunan şairler: Yazarları belli olmayan bir Taşköprü, bir de Kaşan şehr-engîzi olduğunu belirlemiş, ayrıca Usûlî'nin Edirne şehr-engîzini de eklemiştir.

Çalışma özü bakımından bir tür karşılaştırmalı tür incelemesi sayılabilir. "Metinler ve Tetkikler" bölümünün başında ilk şehr-engîz olarak belirlediği Mesîhî'nin yapıtını inceleyen Mustafa İzzet, incelemeyi iki bölüme ayırır: Önce yapıtın bölümlerini çıkarıp yapıtın biçimsel özelliklerini ve içeriğini incelemiştir, ardından da yazar ve yapıt ile ilgili bilgileri dökmüş. Ardından benzer bir incelemeyi öteki yapıtlar içinde yapan Mustafa İzzet, öteki şehr-engîzleri başta Mesîhî'nin şehr-engîzi, daha sonra incelenmekte olan şehr-engîzden önce

11 Fakîrî'nin *Ta'rifât*'ını şehr-engîz saymaması, ancak şehr-engîz özellikleri taşıdığı için alınmaması şaşırtıcı değil. Hemen hemen tüm şehr-engîzler için hangi nüshayı kullandığı söyleyen Mustafa İzzet, bu yapıt için bir kayıt vermez. Yüksek olasılıkla Ağâh Sırrı Levend'in "Köprülü Ktp., Fazıl Ahmet Pş., No. 270 (Yahya'nın Şah u Geda'sı sonunda, v. 62 b)" dediği nüshayı kullanmış. Levend, sözkonusu nüsha için "bu nüshada şairin Şehr-engîz'i ile Ta'rifât'ı birbirine karışmıştır" der ve ardından da şu çıkma gelir: "Bu nüshadan istinsah edilmiş olan bendeki nüshayı, Üniversite nüshasıyla (No. 3051) karşılaştırarak Şehr-engîz ile Ta'rifât'ı ayırıp eksiklerini tamamlamak lütfunda bulunan Abdülbaki Gölpınarlı'ya teşekkürlerimi sunarım."

12 Mustafa İzzet, ayrıca, bu sayıyla ilgili şu çıkmayı düşmüştür metne: "Bunlardan başka: Belîğ'in Hammamname, Hayatname, Nihâlî'nin esnaf gazelleri, Vehbî'nin Şevkengizi gibi birçok eserler varsa da hududumuzdan çıkmamak için tam bir şehrengiz tipini göstermeyen veya kaydedilmeyenleri almıyoruz."

yazılmış şehir-engizler ile benzerlikleri karşılaştırmış, hangi bölümlerin ortak olduğunu ya da bölüm dizilişinde ayrımlar olup olmadığını belirlemiştir.

A. “Türk Edebiyatında Şehrengizler”, *Atayolu*, 1939, sy. 1, s. 14-16.

Mustafa İzzet, mezun olduktan sonra Erzurum Erkek Lisesi’ne “edebiyat muallimi” olarak atanır. Daha sonra müdürlük de yapacağı okulda Türkçü eğitimi ile kimi öğrenciler üzerinde etkili de olacaktır. İşte bu dönemde konuyla ilgili “İzzet Deliçay” adı ile iki yazı kaleme alır. Bu yazılardan ilki genel olarak şehir-engiz türü üzerine yazılmıştır. Yazıda türün özelliklerini şu biçimde özetler Deliçay:

Halbuki “Şehrengiz”ler bu klasik diyebileceğimiz manzum romanlardan, diğer mesnevî eserlerden mevzu ve mahiyet itibarıyla tamamiyle ayrılırlar.

“Şehrengiz”ler şekil ve vezni divan edebiyatından almakla beraber, mevzularını divan edebiyatının hayali ve maverai muhitinin dışında alırlar; muhitlerine dair tasvirlerle daha ziyade maddî ve dünyevî bir aşk terennüm ederler. Mesnevî romanların idealist zihniyetine mukabil Şehrengizlerde realist bir mahiyet vardır.

Ferdî ruhiyat bakımından ters bir sempati ve sosyal bakımdan yabancı bir anane ve temayül tesirile meydana gelmiş aşk ve sevda maceralarını andıran “Şehrengiz”ler fazla bir edebi kıymet taşımıyorlar...

“Şehrengiz”ler divan edebiyatına mensup ikinci, üçüncü derecede şairler tarafından kaleme alınarak gazel ve kasideler, mesnevî romanlar, sakinameler, münazaralara müvazi olarak birkaç asırlık tekâmül ve inkişafa mazhar olmuşlardır.

Bu mesafeli tutumuna karşın Deliçay, türün özgünlüğü nedeni ile ve edebiyat tarihinin bir bütün olarak anlamlandırılabilmesi için incelemeye değer olduğunu bu yazısında da vurgular. Yazının sonunda ise İstanbul kütüphanelerinde gördüğü 20 şehir-engiz ile yazarlarını sayar.

B- “Türk Edebiyatında Şehrengizler”, *Atayolu*, 1939, sy. 2, s. 16-19.

Dergide yayımlanan ikinci yazı ise daha çok Mesihî’nin Edirne için yazdığı şehir-engize odaklanmıştır. Kaynaklara da dayanarak türün özgün olduğu ile Mesihî’nin şiirinin de ilk örnek olduğu yargısını temellendirmek ile işe başlar Deliçay. Daha sonra Gibb’in şiiri “prolog, katalog, ipoloğ” biçiminde bölümlemesini eleştirir. Deliçay’a göre şiirin kendi “aslî taksimi” bulunmaktadır: Münacaat, sıfatı şeb, sıfatı ruz, şehir tasviri, güzeller vasfı ve hatime. Bu düzen daha sonraki örneklerde de çoğunlukla uygulanmıştır. Yalnızca ruz ve şeb tasvirlerinin yerini başka tasvirler alabildiğinden bu bölüme tabiat tasviri denilebilir Deliçay’a göre. Sebebi telif de şehir tasviri içinde yer almaktadır genellikle.

Düzene ilişkin bu yorumların ardından örnekler ile şiirin bölümleri özetlenir yazıda. Bu bölümde en önemli yargı, Mesihî’nin “mahbup temayülünü, güzelle-

re karşı fazla düşkünlüğünü (...) divan şairlerinin yaptığı gibi bu maddi ve seksüel hissiyatını anlatırken tasavvufi bir renge bürünmeğe de lüzum görmeden kabahat da olsa, günah da olsa açıkça ve samimî olarak” anlatıyor olmasıdır.

Yazının son bölümünde ise şiire ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Düzen bakımından ve şiirin “mahbup listesi”nin verildiği bölüm dışında kalan bölümlerinin içeriği bakımından şiir divan edebiyatının özelliklerini taşımaktadır. “Eserin asıl orjinal cihetini burası teşkil ediyor. Tasvir ve tavsiflerindeki mazmunlar divan edebiyatının tesirinden sıyrılamamıştır. Fakat divan edebiyatının muhayyel, müphem sevgilileri yerine hayatta, şairin yanı başında ve cemiyet içinde yaşayan güzelleri alması mevzuun maveradan hayata inmesi; mistik ve platonik düşüncelerden maddeye, realiteye ve divan edebiyatının havasa mahsus hudutlarından halka inmesi demektir. Açık saçıklığı ne olursa olsun eserde bariz olarak görünen hususiyet budur. Bu hadise divan edebiyatının sıkı hudutları içinde muhayyel mevzular peşinde koşan, muhitin darlığı ve sıklığı yüzünden hayatî ihtiyaçlarından doğan heyecanlarını bile tasavvuf sembolleri altında gizli kapaklı ifadeye mecbur olan rind, zevkperest şairin hakikî hayata açtığı bir pencere gibidir.”

Sonuç olarak Mesihî'nin şiirinde “şiiriyet”in az olduğuna ama özgünlüğü nedeniyle ilgiyi hak ettiğine hükmeden Deliçay, o zamanki kent yaşamının değişik yönlerine ışık tutan bu türün tanzir edilerek çoğalmasını da toplumsal yaşama bağlayarak yazısını sonlandırır.

II- Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul.*

Agâh Sırrı Levend'in Ahmet Ateş'in teşviki, “İş Bankası'nın nakdi yardımı” ve İstanbul Derneği Yönetim Kurulu'nun görevlendirmesi ile kaleme aldığı, 1958 yılında yayımlanan çalışma, konuyla ilgili yayımlanmış tek kitap olma özelliğini hâlâ korumaktadır.¹³ Agâh Sırrı, kitabın girişinde değişik türlerin edebiyat tarihimiz bakımından değerini şu sözlerle özetler:

Divan edebiyatının başlıca ürünleri divanlar, hamseler, münşeatlar, tezkireler ve tarihlerdir. Bunların hepsi de belirli bir sanat anlayışıyla kaleme alınmış olmakla beraber, divanlarla hamseler, bu edebiyatın daha çok sanat cephesini aksettirir. Mektuplarla türlü yazmalardan toplanmış olan münşeatlar birer belge hizmetini görür. Tezkirelerle tarihler ise tanınmış kişilerle belli başlı olayları aydınlatan birer kaynaktır.

¹³ Bu çalışma için, daha doğrusu şehr-engizlerle ilgili çalışmalarım, bu kitabın zamanında Mehmed Çavuşoğlu'na ait olan nüshasını kullanıyorum. Onun mudur bilemiyorum ancak Çavuşoğlu, kitabı az sayıda da olsa küçük notlar düşerek okumuş. Notlar arasında okuma önerileri olduğu gibi Agâh Bey'in anmadığı şehr-engizlere de göndermeler var.

Ancak, eski edebiyatı bir bütün olarak anlayabilmek için, bu ürünler dışında kalan sayısız eserleri de yakından tanımak gerekir. Bu çeşitli eserler arasında, hamselere girmeyen manzum ve mensur hikâyeler, dinî, tasavvufî ve ahlâkî eserler, “nâme” başlığı taşıyan gazavat-nâmeler, sûr-nâmeler, sâki-nâmeler, kıyafet-nâmeler, siyaset-nâmeler, sefaret-nâmeler, seyahat-nâmeler, sergüzeşt-nâmeler ile, şehir-engizler, ta’rifatlar, münazaralar, mizahî, didaktik ve ansiklopedik eserler büyük bir yer tutar.

Yapıt, adından da anlaşıldığı üzere iki bölümden oluşmaktadır: 1) Türk Edebiyatında Şehir-engizler; ve 2) Şehir-engizlerde İstanbul.

Agâh Bey, türü “bir şehrin güzellerini tasvir maksadiyle kaleme alınmış eserlerdir” şeklinde tanımladıktan sonra örneklerin bölümlerine ve bölümlerin içeriklerine değinir. Ardından da şehir-engizleri “yalnız bir güzele ait” olanlar, “güzelleri grup tasvir edenler” ve “şehrin güzellerinden bahsetmeyerek yalnızca gezilip görülecek yerlerini anlatanlar” olarak üçe ayırır.

Bu ilk bölümde Mesîhî ile Zâtî’nin şehir-engizleri bağlamında ilk örneğin hangisi olduğunu tartışıp belirlediği şehir-engizlerin tanıtılmasına geçer. Tanıtımlar şu bilgileri içermektedir: Şehir-engiz’in varsa adı, hangi şehir için yazıldığı ve –eğer belli ise- şairinin kim olduğu, şairden ve şehir-engizden hangi kaynaklarda söz edildiği, şehir-engiz elde ise nüshalarının nerelerde bulunduğu ile yapıtın özeti ve seçme parçalar.

İkinci bölüme ise İstanbul için yazılmış 12 şehir-engiz ile Fâzıl’ın dört yapıtını ve İstanbul tasvirleri içeren Cafer Çelebi’nin *Heves-nâme*’sini sıralayarak başlar. Bunlar arasından da *Heves-nâme* ile içinde İstanbul tasvirleri bulunan Kâtib, Yahyâ, Fakîrî, Sâfi, Cemâlî, adı bilinmeyen bir şairin şehir-engizi ile Fâzıl’ın *Hübân-nâme* ve *Zenân-nâme* adlı yapıtlarından ilgili bölümleri alıntılar. Ayrıca kadınları kendine konu edinen tek örnek olması nedeniyle içinde İstanbul betimlemesi bulunmamasına karşın *Azîzî*’nin şehir-engizinden de İstanbul kadınlarının anlatıldığı bölümü aktarır. Bu bölümde hiçbir yorum bulunmamaktadır.

Az bilinen sözcük ya da söz öbeklerinin de açıklamalarını çıkmalarla verdiği çalışmasını Agâh Bey, elindeki ve gördüğü şehir-engiz nüshalarını sayarak kitabını sonlandırır.

Bugün, Agâh Sırrı Levend’in bu çalışmayı hazırlarken kendisi için çekimlettiği şehir-engizleri içeren mecmua Atatürk Üniversitesi’ndedir. Bu bakımdan, söz konusu üniversitede değişik düzeylerde ve biçimlerde şehir-engizlerle ilgili çalışmaların yapılması da şaşırtıcı değildir. Bildiğim kadarı ile Agâh Sırrı’nın andığı şehir-engiz ve nâme mecmuası şehir-engizleri içeren en kapsamlı yazma nüshadır.

Agâh Bey’in çalışmasını tanıtma amacı ile kitabın yayımlandığı yıl TDK tarafından çıkarılan *Türk Dili* dergisinde iki tanıtma yazısı yazılmıştır. Tanıtımları yazarlardan ilkinin uzmanlığı eski Türk dilidir; ikincinin ise yeni Türk ede-

biyatı alanında eserleri bulunduğu gibi kendi edebiyat muallimliği ile ortaokul müdürlüğü dışında TDK'da Terim Kolu Başkanlığı da yapmıştır.

i. Talât Tekin, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul":

Talât Tekin, türün edebiyat tarihimiz açısından önemini vurgulayabilmek için öncelikle eski edebiyatın türler yelpazesi üzerinde durur. Bu tür çeşitliliği içerisinde "gazel, kaside, mesnevi gibi türlerde içinde yaşadığı çağa âdeta sırt çeviren şair, *nâme* başlığını taşıyan eserlerle şehrengizlerde, konu gereğince, çağının yaşayış ve düşünüşünü -bir dereceye kadar- aksettirir. Eski yaşayışın türlü yönlerini çeşitli toplum meselelerini bu eserler yardımı ile öğrenebiliriz. (...) Bunlar gazel, kaside ve mesneviler kadar sanat değeri taşımamakla beraber, bir bakıma onlardan daha önemlidir."

Ne var ki öncelikle yazının değişmesi ile yaşanan biçimsel kopukluk, sonra Köprülü gibi tarihçilerin yetişmemesi ve en son olarak da ilgili devlet kurumlarının yeterli ve gerekli ilgiyi göstermemeleri nedeniyle bu türden yapıtlar gün ışığına çıkamamakta, "kitaplıkların tozlu ve karanlık rafları arasında (...) değer-bilir elleri beklemektedirler."

Tekin'e göre Köprülü'nün yerini doldurmaya en yakın kişi Levend'dir ve elimizdeki çalışma da bu yolda atılmış önemli adımlardan biridir. Örnekler alıntılıdığı çalışmanın, kaynaklara hâkimiyeti bakımından olduğu kadar inceleme bakımından da değerli olduğunu söyleyen Tekin, Levend'e teşekkür ile yazısını sonlandırır.

ii. Hikmet Dizdaroğlu, "Şehr-engizler (Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul Adlı Eser Hakkında)":

Bir tür olarak bildiğimiz, kimi örneklerinden haberdar olduğumuz türün tam bir resmini ilk olarak Levend'in çalışması ile görürüz Dizdaroğlu'na göre. Yine resmi az biraz yanlış gördüğünü söyleyebiliriz tanıtıcımızın: "Şehr-engizler bir bakıma, eski edebiyatımızda tabiata ve insana açılmış pencereleridir. (...) Şehr-engizlerde konu doğrudan doğruya tabiat, ya da insan olduğu için, şair, hem gerçeğe daha çok bağlanmış, hem de daha 'tabii' kalmak zorunluluğu duymuştur."

Bu kişisel yaklaşımına karşın Dizdaroğlu daha sonra türün konusuna, Levend'in biçimsel özelliklere ilişkin görüşlerine, türün konusunun nasıl aktarıldığına ilişkin görüşlerine yer verir. Bu sefer tanıtma teşekkür değil, minnet ve şükran ile tamamlanır.

III - Tezler: Doktora, Yüksek Lisans ve Bitirme Tezleri

a. Metin Akkuş, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri":

Atatürk Üniversitesi'nde 1987 yılında yüksek lisans tezi olarak tamamlanan çalışma, şehr-engiz dökümü bakımından önem taşıyan üçüncü çalışmadır. Ak-

kuş, Ağâh Sırrı'nın verdiklerini esas alarak o tarihten sonra çalışılmış ya da bulunmuş şehir-engîzler ile kendi belirlediklerini ekleyerek listesini tamamlar. Sözgelimi Câmî'i'nin Manisa şehir-engîzi ile Rahmî'nin Yenişehir şehir-engîzinden bu çalışma ile haberdar oluyoruz.

Akkuş, tezin farklı yerlerinde türe ilişkin değişik yaklaşımlar sergiler. Sözgelimi, türün tanımının kütüphanelerin taranarak tüm örneklerin ortaya çıkarılması ile yapılabileceğini söylediği "Giriş" bölümünde aynı zamanda örneklere göre yapılacak bir tanımlamanın bulunacak her yeni örnekle değişeceğini de söylemiştir. Akkuş'un kafasında bulunan türün tanımının örneklerden bağımsız olarak yapılabileceği görüşü önce örtük, sonra da açık olarak dillendirilmiştir.

Yazar, Mustafa İzzet'in tezini "sathi"likle itham ettiği bölümde, önce terimin sözlük anlamına, daha sonra da çağdaş metinlerde nasıl tanımlandığına değinir. Ardından da türün tanımı, özellikle Fars edebiyatında yapılan tanımlarına yaslanarak, aşağıdaki biçimde yapılır:

İlk bakışta şehir-engizlerde şâir sevgiliyi ve onun güzelliğini anlatıyor gibi görünürse de asıl maksat, şâirin kendi döneminde ve çevresinde meşhur olan meslekleri ve sanatkârları anlatmaktır. (...) Şâir, seçmiş olduğu konunun sıkıcı oluşunu sebebiyle zor durumda kalır. Şehir-engizi yazarken sanatını, yeteneğini ve zekâ gücünü sergilemek zorundadır. Çünkü herbir meslek erbâbını (güzeli) vafederken şâirâne bir mazmunu meydana getirme, güzel bir mânâ ortaya koyma zorunluluğunu duyar. Bu bakımdan konuyu aşk, âşık, maşûk çerçevesine oturtarak güzeli yahut, yerinde ifâdeyle, sanatçıların uğraşlarını uygun cinaslarla birer ayrı tablo halinde takdim eder.

Tanım bu biçimde yapıldıktan sonra da Akkuş eldeki şehir-engîzleri bu tanıma bağlı kalınarak mevzuun nasıl işlendiği bağlamında ikiye ayırır:

- 1) Bir şehrin veya yerleşim biriminin mesleklerini ve sanatkârlarını tavsif eden şehir-engizler
- 2) Bir şehri veya şehir halkını konu edinen şehir-engizler

Türün tanımlanmasının ardından biçimsel özellikler bakımından örneklerin incelenmesine geçen Akkuş, şehir-engizlerde yaygın nazım şeklinin mesnevî, kullanılan bölümlerin de münâcât, sebab-i te'lif ve hâtıme bölümleri olduğunu belirler. Kullanılan ölçüde ise çeşitlilikler gözlenmektedir.

Bu bölümün ardından Ali Şir Nevâyî'den başlayarak türün kökenine, ilk örneklerine ilişkin tarihi veriler sıralanır. Yukarıda alıntıladığımız tanımdan yola çıkarak ve Türkçe ile Farsça şehir-engîz örneklerine ve konuyla ilgili kayıtlara dayanarak türün ilk örneğinin Fars edebiyatının bir ürünü olan Mes'ûd-ı Sa'd'ın şehir-âşûbu olduğu sonucuna varır Akkuş:

Şehir-engiz türü, Türk edebiyatında Sebk-i Hindî üslûbun[a] benzer bir seyirle ortaya çıkmıştır. Şehir-engiz türündeki eserler, Fars diliyle yazan şâirler tarafından övgü ve yergi şeklinde bazı küçük çaplı manzumelere konu olmuştur.

Tür, olgunlaşma döneminde Türk edebiyatına geçmiş, Anadolu sahasında şekil ve muhtevâ değişikliklerine uğrayarak yeni boyutlar kazanmıştır. Daha sonra Seyahat-nâmeler gibi şehir tarihi ve tasvirine yer veren türlere kaynaklık etmiş ve kaybolmuştur. XVIII. yüzyıla rastlayan kayboluş döneminden sonra tür muhtelif türlerde varlığını sürdürmüştür. Nitekim şehir-engiz türünün muhtevâ ve ifâde tarzına en yakın örnek olarak Ahmed Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* isimli eseri gösterilebilir.

Bunun ardından önce İran, sonra da Arap edebiyatlarında yazılan şehir-engizler ile bunların genel özelliklerine değinen Akkuş, Türkçe yazılmış şehrengizlere gelir. 31 tanesi elimizde bulunan, 11 tanesi yitik, 6 tanesi akraba ve biri de yukarıda andığım Vehbî tarafından yazılan şiir olmak üzere 49 metin sayar. Elimizde bulunan şehrengizler için de ilk ve son beyitleri, bölümleri, nüshaların bulunduğu yerler olmak üzere bilgiler verir.

Bir sonraki bölümde ise Bursa, Bursa için yazılmış şehir-engizler, bu yapıtların şairleri, şehir-engizlerin biçimsel özellikleri ile bölümleri ve içerikleri incelenir. Bölümde konu edilen şehir-engiz şairleri şunlardır: Lâmi'î Çelebi, İshâk Çelebi, Çalıkzâde Mehmed Mânî, Nâzik Abdullah, İsmâ'îl Belîğ ve Halîlî.

Sonuç bölümünde ise türün gündelik yaşamı yansıtmaması, örneklerinin toplumbilim, insanbilim ve kültür tarihi bakımından dönemin özelliklerini yansıtmaması, kaybolmuş meslekleri kayıt altına alması nedenleri ile önemli olduğu, ancak kimi örneklerin bu bakımlardan da pek bir önemi haiz olmadıkları, yalnızca türün birer örneği olmaları nedeni ile edebiyat tarihimizde değer kazandıkları vurgulanır.

Tezin ekinde ise Lâmi'î Çelebi, İshâk Çelebi, Çalıkzâde Mehmed Mânî, Nâzik Abdullah ve İsmâ'îl Belîğ'in Bursa şehir-engizlerinin tam metnine yer verilir. Çalışma beş şehir-engizi birden içeriyor olması bakımından özel bir yere sahiptir.

b. Eşref İğneci, "Mesihî'nin Kasîdeleri ve Şehir-engizi":

Bugün artık DTCF Kütüphanesi'nde tutulmayan bitirme tezlerinden olan bu tez, 1969 yılında Hasibe Mazıoğlu'nun danışmanlığında hazırlanmıştır. Şehir-engiz dışında Mesihî'nin Divan'ında yer alan kasideler ile Yunus Paşa için yazılmış "Terkib-i Bend" biçimdeki mersiye de yer verilmiştir.

Tezde öncelikle eskil ve daha çağdaş kaynaklara dayanılarak Mesihî'nin hayatı anlatılmış, şiirlerinden yola çıkılarak ve örnekler verilerek kişilik özelliklerinden söz edilmiştir. Bu bölümde, Agâh Sırrı Levend'in Mesihî'nin şehir-engizinin tarihlendirilmesine ilişkin çözümlemesi de neredeyse aynıyle alınmıştır.

Şairin eserlerinin tanıtıldığı bölümde ise Divan'ı, Şehir-engiz'i ve Gül-i Sad-Berk'i nüshaları ile birlikte tanıtılmıştır. Şehir-engizin türün ilk örneği olduğunu varsayan İğneci, önce şehir-engizin nüshalarını verir ve ardından da tertibi-ne geçer:

Eser Edirne şehrinden ve şehirdeki mahbûblardan bahsediyor. Tamâmı 186 beyit olan eser şu kısımlardan meydana gelmiştir: Mûnacaat (32 beyit), Tabiat Tasviri (22 beyit), Güzellerin Tasviri (122 beyit), Gazel-i Mûnasib (5 beyit), Du-a (5 beyit).

Şehr-engîzin dikkati çeken özelliklerinden birinin “zikredilen bütün isimlerin Müslüman ismi olması” olduğunu vurgulayan İğneci, şiirde anılan kişilerin de listesini verir. Şehr-engîze ilişkin ise şu yargıları dikkat çekicidir:

Eserin meydana getirilmesinde bir eğlence mefhûmu seziliyor. Bununla birlikte Meshî'nin bu eseri sanatın mizahla birleştiği, içtimâî hayâtın tabiat tasviri ile yanyana düştüğü, klasik edebiyatın mübhem ve muhayyel sevgilisini temsil etmektedir.

Mesnevi tarzında ve aruz vezni ile yazılan eserin klasik tarzdan ayrılan yönü, konusudur. Konu tamamen yenidir. Bir diğer yenilik, eserin içtimâî hayat unsurları, âdetler, ananeler, ve mahalli tasvirlerle dolu olmasıdır.

c. Mustafa Tanrısever, “Şehr-engiz-i Ulvî Çelebi (Manisa Şehrengizi)”:

DTCF'de yazılan konuyla ilgili bir diğer bitirme tezi de Ulvî Çelebi'nin Manisa şehr-engizi üzerine Mustafa Tanrısever tarafından yine Hasibe Mazioğlu danışmanlığında 1972 yılında yazılmış tezdır.

Tanrısever, tezin ilk bölümünde eskil kaynaklarda Ulvî Çelebi'den nasıl söz edildiğini aktarır. Bu aktarma, Âşık Çelebi, Beyânî, Kaf-zâde Fâ'izî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkireleri başta olmak üzere eski yazı metinlerdeki bölümlerin yeni yazı ile yorum eklenmeksizin okura sunulması biçiminde yapılmıştır. Bir sonraki bölümde ise bu kaynaklarda anlatılanlar bugünün Türkçesi ile özetlenmiştir.

Teze konu olan şehr-engiz ise Üniversite Kütüphanesi'nde T 1532'ye kayıtlı bir mecmua içinde yer almaktadır. Tanrısever tam metnini sunduğu şehr-engizi şöyle tanıtır:

Umumiyetle sade bir dille yazılmıştır. (...) Türkçe kelimelere ve halk deyimlerine yer verildiği göze çarpmaktadır. Bilhassa Türkçe kelimeler kullanması nedeniyle şair sıklıkla imaleler yapmıştır. Fakat bu imaleler şiir ahengini bozmamaktadır.

Şair genellikle başarılıdır diyebiliriz.

ç. Murat Yurtsever, “Lâmi'î Çelebi: Şehrengiz-i Bursa”:

Her ne kadar İlahiyat Fakültesi'nde verilmiş olsa da tertip bakımından tipik bir Türkoloji tezi özellikleri gösteren Murat Yurtsever'in tezinin odağında “Şehr-engiz-i Bursa'da Dil Husûsiyetleri Açısından Metin Tahlili” yer almaktadır. “Önsöz”ünde genel olarak tezini özetleyen Yurtsever, edebiyat ve eski edebiyat anlayışını, şehr-engizlerin edebiyat tarihimiz bakımında önemini, tezini yazarken bu konuyu seçmesinin gerekçelerini, teze konu olan şehr-engizin de-

ğerini ve metni nasıl ele aldığını anlatır. Tezin gövdesini oluşturan bölümler ise şu biçimde özetlenir:

İnceleme ve metin bölümleriyle iki kısımda ele alınan bu tezin birinci bölümünü Lâmiî Çelebi'nin hayatı, âlim ve mutasavvıf şahsiyeti, sanatı ve eserleri teşkil etmektedir. “Metin ve Tahlilleri” adı altında tertip edilen ikinci bölümde ise, önce yazma nüsha ile matbû nüsha ayrı ayrı tanıtılıp mukayese edilmiş, daha sonra metnin dil hususiyetleri açısından tahliline çalışılmıştır. Bir transkripsiyon çalışması olan “Şehrengiz-i Bursa”, ikinci bölümün ve bu tezin sonunda müstakil bir metin halinde yer almıştır.

Bu iki ana bölüm öncesinde ise Yurtsever'in şehir-engizlere ilişkin yargılarını da içeren bir “Giriş” bölümü yer almaktadır. Bu bölümde “divan edebiyatının ikinci ve üçüncü derecedeki meşhur şâirleri tarafından kaleme alınmış, (...) yazılmış oldukları devrin genellikle orta seviyeli edebî zevk muhitinde rağbet görmüş” biçiminde tanıtılan şehir-engiz türünün tanımı da aşağıdaki biçimde yapılır: “Şehrengizler, bir şehrin güzelliklerini ve bilhassa o şehrin kadın veya erkek güzellerini tasvir eden lâdînî eserlerdir.”

Bu “umûm tarif”in ardından türün ortaya çıkışına, gelişimine ve akraba türlerine ilişkin bilgiler veren yazar, türün “beklenen başarı”yı gösterememesini de şu biçimde açıklar:

Şehrengizlerin, XVI. yüzyıl divan edebiyatının en güçlü şairlerini yetiştirdiği ve en güzide örneklerini verdiği bir dönemde yepyeni bir nazım türü olarak ortaya çıktığı halde, beklenen başarıyı gösteremeyişinin ve usta şâirlerin bu nazım türüne ilgisiz kalışının diğer bir sebebi de, sırf din dışı konulu bir eser olması münasebetiyle divan edebiyatı geleneği dışında hususiyetler taşıması olsa gerektir. Bununla birlikte, umûmî tarifi içerisinde, şehrengizlerin, mahubçuluk anlayışı ile yazılan lâdînî eserler olmasına rağmen divan edebiyatı çizgisinden tamamiyle ayrılmış, hatta bazı münekkidlerin belirttiği gibi hezeliyât ve müstehcenliğe kadar varırılmış eserler olmadığı açıktır.

Tezde daha sonra Lâmiî Çelebi'nin yaşamı değişik boyutlarıyla ele alınır, “Şehrengiz-i Bursa”nın nüshaları tanıtılır ve şehir-engiz, önce yazı özellikleri daha sonra da dil özellikleri bakımından incelenir. Şehir-engizin içindekilerinin çıkarılmasının ardından tam metnin verilmesi ile çalışma sonlanır.

Murat Yurtsever'in, tezine dayanarak hazırladığı “Lami'i Çelebi'nin Bursa Şehrengizi'nde Mekân Tasvirleri”¹⁴ başlıklı bir yazısı da bulunmaktadır. Yazı, daha çok şehir-engizden yapılmış uzun alıntının önüne yazılmış kısa bir tanıma biçiminde tariflebilir. Zaten yazıda yer alan üç başlık da tezdeki başlıklarla aynıdır ve söz konusu bölümlerin özetidir.

¹⁴ Bu makale ile tezin gerekli bölümlerini bana ulaştıran Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim görevlilerinden kadim dostum İsmail Serin'e en kalbi hislerimle teşekkür etmek isterim.

**d. Emine Tuğcu, “Şehrengizler ve Âyîne-i Hübân-i Bursa:
Bursa Şehrengizlerinde Güzeller”:**

Konu ile ilgili Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü’nde Emine Tuğcu¹⁵ da “Bursa Şehrengizlerinde Güzeller” konulu bir tez hazırlamıştır. Tezin özeti şu biçimdedir:

Bu tezde, Lâmi’i Çelebi’nin Şehr-engiz-i Brusa, İshak Çelebi’nin Şehr-engiz-i Bursa, Çalıkzâde Mehmed Mânî’nin Şehr-engiz-i Bursa ve İsmail Belîğ’in Şehr-engiz-i Cilve-resâ ve Âyîne-i Hübân-ı Brusa adlı eserlerindeki güzellerin tasviri merkeze alınmıştır. Osmanlı şiir geleneğinde sevgilinin cinsiyeti ve sevgilinin sosyal hayatla olan ilişkisi, bu edebiyatın en çok tartışılan yönlerinden biridir. Şiirlerde tasvir edilen sevgilinin kimi zaman kapalı, kimi zaman da açık göndermelerle genç bir delikanlıyı işaret etmesiyle bu şiirlerin “homeroetik” bir boyutunun olması, tartışmalara zemin hazırlayan en önemli etkenlerden biridir. Tezde, sevgili dolayımında tasvir edilen meslek sahibi “mahbûb”ların/oğlanların neden şehrengizlerde daha görünür bir şekilde yer aldıkları ve nasıl tasvir edildikleri incelenmiştir. Çoğunluğu çarşı esnafından olan meslek sahibi bu mahbûbların şehrengizlerde nasıl anlatıldığından yola çıkılarak, meslek gruplarına göre güzellerin tasvirinde kullanılan sembolik anlatımın Osmanlı şiiri içerisinde kendine özgü bir yapı oluşturup oluşturmadığı değerlendirilmiştir. Çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazılan bu şiirler, hem tür olarak hem de esnafları konu alması bakımından içinde barındırdığı toplumsal hayata ait unsurlarla, Osmanlı edebiyatında farklı ve önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda somut birer “kişi” olan bu güzellerin edebî bir metinde nasıl konumlandırıldığı ve güzellerin tasvirlerinden hareketle ortaya çıkan Osmanlı sosyal hayatına yönelik göstergeler tartışılmıştır.¹⁶

Bu tezlerin yanısıra Ahmet Kırkkılıç’ın Edirne şehr-engizleri konusunda ve Kâşif Yılmaz’ın da “Fakîrî, Şehrengiz-i Fakîrî, Risâle-i Ta’rîfât” başlıklı doktora önçalışmaları olduğunu biliyoruz. Ayrıca Atatürk Üniversitesi’nde Muammer

15 Emine Tuğcu’ya tez yazma dönemindeki yoğunluğuna karşın yanıt yazma inceliğini gösterdiği için teşekkür ederim. O zaman bana yazdığı mektupta aşağıdaki bilgileri vermişti. Ama aradan geçen zamanda tez tamamlandı ve savunuldu:

Tezde, Lâmi’i Çelebi’nin Şehr-engiz-i Brusa, İshak Çelebi’nin Şehr-engiz-i Bursa, Çalıkzâde Mehmed Mânî’nin Şehr-engiz-i Bursa, İsmail Belîğ’in Şehr-engiz-i Cilve-resâ ve Âyîne-i Hübân-ı Brusa adlı şehrengizlerindeki güzellerin tasviri merkeze alınacaktır. Çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazılan bu şiirler, hem tür olarak hem de esnafları konu alması bakımından içinde barındırdığı toplumsal hayata ait unsurlarla, Osmanlı edebiyatında farklı ve önemli bir yer tutmuştur. Çalışmada, daha çok çarşı esnafından olan meslek sahibi güzellerin şehrengizlerde nasıl anlatıldığından yola çıkılarak, meslek gruplarına göre güzellerin tasvirinde kullanılan sembolik anlatımın divan şiiri içerisinde kendine özgü bir yapı oluşturup oluşturmadığı değerlendirilecektir. Somut birer “kişi” olan bu güzellerin edebî bir metinde nasıl konumlandırıldığı ve güzellerin tasvirlerinden hareketle ortaya çıkan Osmanlı sosyal hayatına yönelik göstergeler tartışılacaktır.

16 Emine Tuğcu, TSBD’nin düzenlediği 10. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*’nde “Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Bursa Şehrengizlerinde Güzellik ve Gençliğin Aşk Pazarına Sürümü” başlıklı bir bildiri de sunmuştur.

Tekmen de “Bursa Şehr-engizleri: Lami’î, İshak Çelebi, İsmail Belig” başlıklı bir bitirme tezi yazmıştır. Bu tezi göremediğimizden hakkında ayrıntılı bir bilgi veremiyoruz.

IV. Şehr-engîz Yazıları

a. Orhan Şaik Gökyay, “Bursa Şehrengizi”:

Elimizdeki makale Gökyay’ın eski edebiyatımızda şehirlerle ilgili yapıtlar üzerine yazdığı ilk çalışmasıdır.¹⁷ 1939 yılında yazılan makale, daha çok Lami’î’nin Bursa için yazdığı şehr-engîzin bugünün Türkçesine aktarımı biçiminde yorumlanabilir. Türü, “bir şehrin güzellerini sayıp dökmeye hasredilen” yapıtlar biçiminde özetleyen Gökyay, türün adını da İran edebiyatında “şehirlerin vasfını ele almış” yapıtlara bağlar. Bu tanımlamaya karşın Gökyay yazısında şehr-engîzin ilk bölümü olduğu söylenen yalnızca şehrin ve çevresinin betimlendiği bölümü ve dört mevsimin betimlendiği giriş bölümünü özetlemiş, şehrin güzellerine ilişkin bölümlerine hiç girmemiştir. Yine de yazının sonunda şu sözleri ile her türden metnin edebiyat tarihi çalışmaları bakımından önemine dikkat çekmiştir:

Divan edebiyatı yalnız taklitten ibaret olmıyarak yerli bir çeşni de taşıdığını göstermek için bu misâller tek kalmaz. Bu edebiyat hakkındaki bilgilerimiz bu gün için de biraz tevatüre benziyor. Uzun asırlar büyük bir İmparatorluğun his, hayal ve fikir dünyasını temsil etmiş olan bir varlık sathı hükümler kâfi görülerek tetkiklerden mahrum kalmamalıdır. Bu edebiyatta zirve olanların bile eserleri ilmî bir şekilde basılıp ortaya konmamış ve üzerinde işlenmemiş dururken dilden dile gezen beş gazele şamil hükümler vermeye imkân yoktur. Bir de bu edebiyatın mahsullerini yalnız divanlardan ibaret sayarak mensur ve manzum diğer edebî neveleri yokmuş gibi bir eda taşıyan fikirler de yarın düzeltilecektir. Bu edebiyat hakkında şimdiye kadar ciddi ve etraflı bir tetkik yapılmış değildir. Asıl hüküm ehil olanların çalışmalarıyla varacakları neticelerde saklı duruyor.

¹⁷ Gökyay, çok daha sonraları şehirlerle ilgili dört makale daha yazmıştır. Bunların üçü 1992 yılında *Tarih ve Toplum* dergisinde, dördüncüsü ise 1987 yılında *Varia Turcia Robert Anhegger Armağanı*’nda çıkmıştır. İlk üç makalede hangi konulara değindiğini şu biçimde özetleyebiliriz: İlk makale Hamidî ve *Hasbihalnâme*’si ile başlar. Hamidî’nin yapıtından gezdiği şehirleri anlattığından sözeden Gökyay daha sonra yapıttan İstanbul ile ilgili bölümleri alıntılar. Yazının ayrıca Nedim’den iki kaside eki vardır İstanbul için yazılmış. İkinci yazı ise İstanbul ve Edirne üzerinedir. Bölümler alınan yapıt ise bu sefer Lâtîf’in *Tarîf-name-i İstanbul* başlıklı yapıttır, yazının eki ise Nef’î’den bir Edirne kasidesidir. Üçüncü yazıda ise yeniden Hamidî ve *Hasbihalnâme*’sine döner Gökyay. Bu sefer Kastomonu ve Bursa ile ilgili bölümler aktarılır okura. Bu makaleler daha sonra Gökyay’ın *Seçme Makaleleri* arasında da yer almıştır. Makaleler, İletişim Yayınları’ndan çıkan derlemelerin üçüncü cildinde yer almaktadır. Son makaleye ulaşamadığımızdan içeriğini bilemiyoruz, ancak çalışmanın tam künyesi şöyledir: Orhan Şaik Gökyay, “Divan Edebiyatından Şehirler”, *Varia Turcia (Robert Anhegger Armağanı)*, 1987, c. IX, s. 167-168.

Yazının sön bölümlerinde ayrıca “belli türden bir benzerlik” de kurularak Lamî’î’nin *Münazara-i Sultan-ı Bahar Ba Şehriyar-ı Şita* başlıklı kış ile yaz arasındaki savaşı anlatan mensur münazarasının da Bursa ile ilgili bölümünü özetler.

b. James Stewart-Robinson, “A Neglected Ottoman Poem: The Sehrengiz”:¹⁸

1986 yılının Nisan ayında Michigan Üniversitesi’nin Yakın Doğu Çalışmaları Bölümü’nde sunulan bir bildirin elden geçirilmiş biçimi olan makale iki ödevi yerine getiriyor: İlk şehir-engiz çalışmalarının “eleştirel” sayılabilecek bir sunumu, ikincileyin ise türün üzerinde durulması ve gelecekte tartışılması gereken özelliklerinin belirlenmesi.

Her ne kadar yazı için görme şansını elde edememiş olsa da, başta Mustafa İzzet’in tezi olmak üzere konu ile ilgili yazının yazıldığı tarihe kadar yapılmış çalışmaların hemen hepsini kullanmış olan Stewart-Robinson, türe yaklaşımları iki öbeğe ayırıyor. Birinci öbekte yer alan kişiler, türün özgün olmasına karşın içeriğine bağlı olarak, zaman zaman müstehcenliğinden dem vurarak türe mesafeli duruyorlar. Bu öbekte yer alan araştırmacılar, derlemeciler, edebiyat eleştirmenleri ya da tarihçileri ya türe atıfta bulunmaktan uzak duruyorlar ya da edebi değerini azımsama yolunu tutuyorlar. Türki-i Basit’çiler de diyebileceğimiz ikinci öbekte yer alan kişiler ise, türün söz dağarcığında yer alan gündelik dilin deyim ve sözcükleri nedeniyle şehir-engize önem verip olumlu yaklaşıyorlar.

Stewart-Robinson’un vurguladığı konulardan biri de türün özellikleridir. Fars ve Osmanlı şiir geleneği ile biçimsel düzeyde ortaklıkları olsa da türün örneklerinin belli bir hikâye etrafına örülmemiş olması, felsefi ya da ruhani bir içeriğinin bulunmaması ve dünyevi konulara odaklanan, üstelik bir bakıma eğlendirici bir içeriğinin olması bakımından gelenekten ayrıldığını söyler. Bunu anlatırken de Avrupa edebiyatından Petrarch, Dante ve Boccaccio ile Osmanlı edebiyatından Baki, Fuzuli ve Mesîhi arasında koşutluk kurar.

Türün ortaya çıktıktan sonra beğenilmesini ve benzer şiirlerin yazılmasını ise ilk iki örneği yazan Mesîhi ile Zati’nin kişiliklerine bağlar. Her iki şair de kabul görmüş saygın şairlerdir. Osmanlı şiirindeki nazire yazma geleneği de düşünülünce bu şiirler taklit edilmişlerdir. Üstelik saraya ve Osmanlı seçkinlerine yakın olan bu iki şair türün şiirin hamileri arasında da tanınmasına ve kabul görmesine vesile olmuştur.

Türün biçimsel özelliklerinin tartışıldığı bölümde ise sonradan yazılan örnekler ve Mesîhi ile Zati’nin şehir-engizleri arasında düzen ve yapı bakımından çok fazla ayırım olmadığını söyleyen Stewart-Robinson, şehir-engizlerin düzen bakımından -Gibb’den ödünç alarak- üç bölümü olduğunu vurgular: Prolog,

¹⁸ Erişilmesi pek de kolay olmayan bu makaleyi bana veren sevgili Hatice Aynur’a bir kere daha teşekkür ederim.

Catalog ve Epilog. Prolog bölümü, içine münacaat, sebab-i telif, girizgâhı da alan bölümdür, Catalog bölümünde kentin güzelleri anlatılır, Epilog bölümü ise hatime'nin de dâhil olduğu bitiriş bölümüdür. Stewart-Robinson, şehir-engizler söz konusu olduğunda asıl önemli olanın orta bölüm olduğunu, bu bölümün dil özellikleri, ölçü ve içerik bakımından özel bir ilgiyi gereksindiğini belirler. Gelecekte bu bölüme ilişkin araştırmaların yapılmasını uman yazar, bu türden çalışmaların türün Osmanlı şiir geleneğindeki yerini ve önemini ortaya çıkarmanın yanı sıra yazdıkları dönemin toplum ve insan ilişkilerine de ışık tutacağını söyler.

c. Çetin Derdiyok, “XVI. Yüzyıl Şairlerinden Azizî'nin Nigârname'sinin Yeni Bir Nüshası”:

Azizî'nin Mili Kütüphane'de bulunan ve yanlışlıkla Mesihî adına kaydedilmiş *Nigâr-nâme*'sinin tanıtımı olan yazının ekinde söz konusu nüshanın da tıpkıbasımı bulunmaktadır. Bu nüsha ile “Agâh Sırrı'nın kendisinde, Fahri Bilge'de ve Berlin'de olmak üzere toplam üç nüshası olduğunu bildirdiği Nigâr-nâme-i Zevk-âmîz'in bilinen nüsha sayısı (...) dörde yükselmiştir.”

Derdiyok'un tespitine göre şiirin biçim ve üslup özellikleri Mesihî ile örtüşürken tek fark bu şiirin kadın güzelleri anlatıyor olmasıdır. Zaten söz konusu şiir, şehir-engiz örnekleri arasında konusunu kadın güzellerden alması ile biriciktir.

Bu belirlemelerin ardından Derdiyok, örnekler de vererek, şiirin bölümlerini verir ve özetini çıkarır. Bir mecmua içinde yer alan şiirin sonu da eksiktir. Derdiyok, mecmua ciltlenirken kimi varakların kaybolduğunu varsayar ve şehir-engiz ardından gelen aşk konulu alegorik bir mesneviden bölüm ile Mesihî'nin Edirne şehir-engizinin sonunda yer alan iki nazmını da tanıtarak bu bölümü sonlandırır.

Yazının son bölümü ise *Nigâr-nâme* üzerine değerlendirmeleri içerir. Derdiyok, yaptığı incelemeler neticesinde, eldeki nüshanın sonu dışında başka ek-sikleri olduğunu da belirler. Hatta Agâh Sırrı Levend kitabında 50 güzelin tavsifine yer verirken bu nüshada yalnızca 23 güzelin tavsifi bulunmaktadır.

ç. Adnan Karaismailoğulları, “Türk ve Fars Edebiyatlarında Şehrengizler”:

“Şehir-engizler, yazıldıkları dönemdeki mekânlar ile mesleklerin ve meslek sahiplerinin özelliklerini ortaya koymaları sebebiyle önemli eserlerdir” yargısı ile başlayan yazı, temel olarak “(...) bu türe verilen adların kelime ve istlah anlamları ile Türk ve Fars Edebiyatlarındaki muhteva ve şekil özelliklerini”, “hangi edebiyatın mahsülü oldukları hususundaki görüşleri” ve “kaynaklarda bu manzumeler hangi isimlerle anılıyorsa o isimlerle gösterilerek özellikle bu türün İran Edebiyatı'ndaki isim çeşitliliği” ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yazıda öncelikle şehringiz ya da şehrişubun sözlük anlamları verilir ve ardından da Türkçe ve Farsça kaynaklarda nasıl tarif edildiği konusunda örneklerle geçilir. Buradan çıkan sonuç da yaygın olarak türün benzer biçimlerde tarif edildiğidir. Daha sonra çağdaş edebiyat tarihçilerinin türün başlangıcını nasıl yorumladıkları ile Osmanlı ve Fars edebiyatındaki örneklerine yer verilen yazıda türün örneklerinin iki edebiyattaki örneklerinin biçimsel özellikleri ile tam ve açıkça dillendirilmemiş olsa da muhtevasına da yer verilir. Sonunda Fars edebiyatından örneklerden kısa Türkçe alıntılar yapılan ve Türkçe örneklerde beş beyit verilen yazı şu yargı ile sonlanır:

Şehr-engizler, muhteva açısından ele alındığında her iki edebiyat arasında yakın uyum bulunmaktadır. Ancak bu tür, Türk Edebiyatında genel olarak belirli ve düzenli bir plana kavuşmasına karşılık Fars Edebiyatında aynı şekilde ekseriyetin uyduğu bir nazım şekli ve plan bulunmamaktadır. Türk edebiyatında X./XVI. yüzyıldan itibaren görülen bu eserlerin sayısı 50'ye yaklaşırken İran Edebiyatında VI./XII. asırdan itibaren var olduğu gösterilen bu türdeki eserler sadece 40 civarındadır.

d. Ahmet Mermer, “Bursa Şehringizleri Üzerine Bir Karşılaştırma”:

Ahmet Mermer, 2000 yılında yayımlanan bu makalesinde Lâmi’î, İshâk Çelebi, Mânî, Nazûk Abdullah ve İsmâ’il Belîğ’in şehringizlerini öncelikle biçimsel özellikler bakımından karşılaştırır. Söz konusu karşılaştırma, şehir ve güzel tasvirlerinin olup olmadığının yanı sıra nazım biçimi, vezin, bölümler ve beyit sayısı bakımından da karşılaştırmayı içerir.

Daha sonra içinde güzel tasviri bulunan İshâk Çelebi, Mânî ve İsmâ’il Belîğ’in şehringizlerini bu bakımdan bir değerlendirmeye tabi tutar. Şiirde anılan güzel sayısı, bunların adları, var ise meslekleri ve son olarak da güzellere kaç beyit ayrıldığı incelenir.

Bu karşılaştırmaların sonucunda da şu yargılara ulaşarak yazısını sonlandırır:

Türk edebiyatında yazılmış şehringizleri bir bütün olarak göz önüne aldığımızda bu türün asıl espirisinin şehrin güzellere tasvir etmek olduğunu görmekteyiz. (...) Şehringizlerde erkek güzellere zikredilişi, güzellik ve aşk anlayışına, devrin sosyal hayatının gereklerine bağlı bir kabullenmedir. Ters bir cinsiyet duygusuna bağlamak kanaatimizce uygun değildir. Bu açıdan Bursa şehringizlerine baktığımızda müstehcenliğe varan ifadelerle rastlamadık. (...) Şehrişub duygular ve ten hazlarından uzak güzellere kaşı duyulan bir aşk anlayışını bu üç şehringizde görebilmekteyiz.

e. Metin Akkuş, “Türk Edebiyatında Bursa Şehringizleri: İshak Çelebi’nin Bursa Şehringizi”:

Metin Akkuş, tezine dayanarak yazdığı bu kısa makalesinde temel olarak türün özelliklerini sıralar ve İshak Çelebi’nin Bursa şehringizinin betimsel bir sunumunu yapar. Yazının girişi şu belirleme ile yapılır: “Edebiyatımızda muhtevanın

tevası, nazım şekli ve ifade dünyası hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadığımız türlerden biri de (...) *Şehrengizlerdir.* ”

Şehr-engizlerden ilk olarak değişik tezkirelerde söz edildiğini belirten Akkuş, bu metinlerde türün tanımına ilişkin pek fazla veri bulunmadığını vurgular. Ayrıca yazının yazıldığı tarih için tür üzerine yapılmış kapsamlı çalışmaların da sınırlı sayıda olduğunu ekler. Elde bulunan ve yayımlanmış şehr-engizlerin sayısı da azdır.

Daha sonra yukarıda alıntıladığımız gibi tezindeki biçimiyle şehr-engizleri konusuna göre sınıflandırır. Bunun ardından da Bursa için yazılmış şehr-engizleri sayıp İshak Çelebi'nin şehr-engizinin tanıtılmasına geçer. Sözkonusu tanıma bilinen nüshaların tavsifini de içermektedir. Son olarak da şehr-engizin bölümleri ve içeriği okura sunularak yazı şehr-engizden alıntılarla sonlandırılır.

f. “Sâfi: Şehr-engiz-i İstanbul”:

Eski edebiyatımızın Farsça yazılmış tek şehr-engizi olan Sâfi'nin İstanbul şehr-engizi üzerine yapılmış bu çalışma yazarın seçtiği kimi bölümlerin Almanca çevirisini de içermektedir. [Pek çok Almanca yazım yanlışı bulunan] yazı ise iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde türe adını veren sözcüklerin anlamı ve kullanımı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Sâfi'nin şehr-engizi yorumlanmıştır.

Glünz, birinci bölümde, öncelikle sözcüğün anlamını sözlük anlamı bağlamında ele alır ve ardından özellikle Fars edebiyatında ve Farsça kaynaklarda olmak üzere kullanımdaki anlamına yoğunlaşır. Terimin anlamının bu biçimde ortaya konmasıyla Glünz örnekler üzerinden tür tarihine geçiş yapar. Bu tür tarihi yalnızca Osmanlı ve Fars edebiyatını değil aynı zamanda Arap ve Urdu edebiyatlarını da içine almaktadır. Bütün bu örnekler bağlamında da türün örneklerinin içerikleri bakımından üç öbeğe ayrılabilirini söyler:

1. gedichte zum lob oder tadel einer stadt, meist handelt es sich um qaşiden;
2. gedichte auf einzelne berufsleute, die als schöne junglinge und geliebte des dichters dargestellt werden, an formen kommen vierzeiler, Gazal und qit'a vor;
3. gedichte, die eine stadt und verschiedene gruppen ihrer bewohner, vor allem berufsleute, loben oder verspotten, es kann sich hierbei um maşnawîs, oder wie bie Lisânî, um maşnawî-ähnliche formen behaldeln.

İkinci bölüm ise diğer şehr-engiz yazılarındakine benzer tertip özellikleri taşımaktadır. Glünz, işe kullanılan nüshaları tanıtarak başlar, bunlardan da çalışmanın odağında olan Basel nüshasının tavsifini yapar. Nüshalara ilişkin bilgileri şaire ilişkin bilgiler izler. Şairin tanıtılmasının ardından da şiirin tertip özelliklerine ve içeriğine geçilir. Yazı ise türe ilişkin yargularla sonlanır:

Das besondere an der šahrengizdichtung ist die enge verbindung, die zwischen der begriffssphäre der erotik und der des berufslebens hergestellt wird. Indem der dichter diese beiden bereiche in bildern und wortspielen miteinander verk-

nüpf, gewinnt er reiches material zur poetischen gestaltung seiner beschreibungen. Der dichter Sâfi hat allerdings oftmals gelegenheiten zu solcher gestaltung ausgelassen und stattdesen abgenutzt wirkende vergleiche, metaphern und hyperbeln verwendet, die nicht der verbindung, von liebes- und berufssphäre entspringen, sondern zum allgemeingut persischer dichtung gehören.

g. Michele Bernardini, “Ottoman ‘Timuridism’: Lâmi’i Çelebi and his Şehrengiz of Bursa”:

İtalya’nın Napoli kentindeki L’Università degli Studi di Napoli “L’Orientale”nin Dipartimento di Studi Asiatici bölümünde öğretim görevlisi olan Michele Bernardini son yıllarda konuyla ilgili iki yazı yayımlamıştır. Bunlardan biri konumuzla doğrudan, diğeri de dolaylı olarak ilgilidir.

Bernardini, Fars ve Osmanlı edebiyatında türün gelişimine ilişkin genel bir çerçeve kurduktan sonra Timur döneminde ortaya çıkan gerçekçiliğin izlerini tür ve özellikle de Lâmi’i Çelebi’nin Bursa şehrengizi üzerinden sürer.

Yazının son bölümü ise Lâmi’i Çelebi’nin Bursa şehrengizinin biçimsel özellikleri ile muhtevasının incelemesine ayrılmıştır. Bernardini şehrengizde yer alan kentin betimlenmesine yönelik bölümlerin toplumsal tarih ve kültür tarihi bakımından önemine de değinir.

Yazının temel savı ise şehrengiz ya da şehrengiz türünün Fars edebiyatının Timur dönemi özelliklerinin Osmanlı geleneği içine sızmasındaki yerine vurgu yapması ve bu etkilerin Osmanlı dünyasında bulunduğu toplumsal, kültürel yansımaları odaklanmasıdır. Bernardini Osmanlı edebiyatındaki şehrengiz türüne ve şehrengiz çalışmalarına ilişkin şu yargılarda bulunur:

The significance of the Ottoman phase when, after a long period of evolution, the shahrashub definitively becomes the vehicle for celebration of town, abandoning its original nature as a simple ode dedicated to the craftsmen of a town for a new, extended dimension... There is a substantial scarcity of theoretical and critical studies on the subject.

Bernardini’nin konuyla ilgili “The masnavî-shahrâshûbs as Town Panegyrics: An International Genre in Islamic Mashriq” başlıklı bir çalışması daha bulunmaktadır ve bu yazı için J. T. P. de Bruijn şu yorumu yapmaktadır:

In the view of Michele Bernardini, the genre of the *shahrâshub* (also known as *shahrangiz*) in Persian and Turkish poetry provides an ‘anthropic’ picture of a town, mingling the encomiastic with satire. Unfortunately, the genre is not defined very precisely in this article. For instance, no attention is given to its background in Persian *ghazal* poetry, where the *shahrâshub* appears as a lyrical *persona*.¹⁹

19 Söz konusu yazı, içinde Bernardini’nin de yazısının bulunduğu *Erzählter Raum in Literaturen der islamischen Welt / Narrated Space in the Literature of the Islamic World* başlıklı kitap için yazılmıştır. Yazı şurada bulunuyor: *Middle Eastern Literatures*, Temmuz 2003, c. VI, sy. 2, s. 237-239.

ğ. Gianroberto Scarcia, “Şehrengiz-i Belgrad”:²⁰

Yine İtalya'nın Venedik kentinde bulunan Università Ca' Foscari'nin Dipartimento di Studi Eurasiatici bölümünden Gianroberto Scarcia'nın da konuyla ilgili üç yazısı bulunuyor. Bu yazılardan “Lo ‘Shahrâshûb’ e il Realismo Platonico” ile “Lo ‘Şehrengiz-i mağlup’ di Mirzâ Shafi” başlıklı olanları doğrudan doğruya konumuzla ilgilidirler. “Şehrengiz-i Belgrad” başlıklı üçüncüsü ise Hayretî'nin Belgrat şehrengizi üzerinedir.

Şehrengiz'den parçaların İtalyanca çevirilerinin de bulunduğu kısa yazı, Hayretî'nin tanıtılması ve öldüğü kent olan Yenice'nin kültürel bakımdan önemi ile başlar. Bu bölümde kentin özellikle mübadele sonrası önemini ve kültürel bakımdan canlılığını yitirdiği de vurgulanır. Bu girişin ardından Belgrat'ın alınışı ve bunun değişik etkileri üzerine değerlendirmelerde bulunan Scarcia, Hayretî'nin şehrengizi ile yaşananlar arasında koşutluklar kurar.

Scarcia daha sonra “dei ventisette bellissimi ragazzi belgradesi lodati da Hayretî l'epigono ne ha conosciuti personalmente” diyerek başlayan bölümde şiirde anılan üç güzelle ilgili bölümleri alıntılarla şehrengizi tanıtır. Son bölümde ise yazıda kullanılan nüsha ile ilgili bilgiler verilir, Hayretî'nin Yenice şehrengizi ile ilgili M. Kiel'in “Yenice Vardar (Vardar Yenicesi - Giannitsa): A Forgotten Turkish Cultural Centre in Macedonia of the XVth and XVIth Century” başlıklı yazısı hakkında bilgi verilir.

h. Selim S. Kuru, “Lami'i Çelebi'nin Gözüyle Bursa”:²¹

Selim Kuru, “Şehrengiz-i Mevazi-i Şerife-i Brusa” üzerine yazdığı ve şehrengizin tarihlendirilmesi sorunu ile bir özetinin de yer aldığı yazısında öncelikle bu şehrengizin nereye kadar türün özelliklerini taşıdığını ve bu şiirin hangi tür bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini tartışıyor.

Lami'i Çelebi'nin *Bursa Şehrengizi* olarak tanınan *Şehrengiz-i Mevazi-i Şerife-i Brusa* adlı eseri, üzerinde çok çalışılmış buna karşın yapılan bazı yanlış değerlendirmelerin tekrarıyla Osmanlı Edebiyatı tarihlerinde yanlış sınıflandırılmış önemli bir mesnevidir. Aslında Lami'i Çelebi'nin eseri tam anlamıyla

20 Sanal tacizlerimin hepsini de hoşgörü ile karşılayan, kimileyin memlekette bile bulamadığımız bir akademik paylaşımcılık gösteren değerli Gianroberto Scarcia'ya konuyla ilgili üç makalesinin de birer ayrımını bana yolladığı için teşekkürü bir borç bilirim.

Belgrat şehrengizi ile ilgili makaleyi anlamamda bana yardımcı olan komşum Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Tuğrul Katoğlu'na ayrıca hassaten teşekkür ederim.

21 Bu yazı gerçekte bir bildiridir, sonradan basılmıştır. Ancak basılı biçimi daha çok bir makale olduğundan buraya aldım: “Lami'i Çelebi'nin Gözüyle Bursa”, Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu, 3 Nisan 2005, Bursa.

Kuru, aynı dönemde konuyla ilgili iki konuşma daha yapmıştır: “Mesihî'nin Şehrengizi'ni Yeniden Okumak”, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Seminer Dizisi, 14 Nisan 2005; “Osmanlı Şiirinde Güzel Oğlanların Yükselişi ve Düşüşü”, Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, 7 Nisan 2005, İstanbul.

bir şehrengiz değildir. Klasik Osmanlı edebiyatında pek de sık rastlanmayan doğa ve bina tasvirlerine yer veren *Şehrengiz-i Mevazi'-i Şerife-i Brusa*, Bursa'nın kalkınması yolunda Kanuni Sultan Süleyman'a hitaben yazılmış bir maruzat niteliği taşımaktadır ve menazil türü özgün bir örnek olarak değerlendirilmelidir.

Selim Kuru, “şehrengizler, bir şehirde Allah'ın güzelliğine ayna tutan mahbubların listesinden oluşur ve giriş ve sonuç kısımlarının özellikleri ile de 16. yüzyıl şairi Mesihî'nin başlatmış olduğu bir nazireler zincirinin halkalarını oluştururlar” diyerek *Şehrengiz-i Mevazi'-i Şerife-i Brusa*'nın tür özelliklerini taşımadığını, şairin bir şehir-engizi varsa bunun da Nuran Tezcan'ın yayımladığı “*Şehrengiz-i Mehabib-i Brusa*” metni olduğunu söyler. Bu bağlamda da ilk metnin değerlendirmesinde şu noktalara dikkat çekilmesi gerektiğini vurgulayarak yazısını sonlandırır:

Sonuçta Lami'i Çelebi'nin *Şehrengiz-i Mevazi'-i Şerife-i Brusa* adlı eseri yalnız Bursa'nın 1520'lerdeki durumunu yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda belli bir edebi türün, menazil türünün, gelişiminde de bir aşamaya işaret ediyor. Tür üzerinde çalışmanın olmadığı bu noktada, menazil türü üzerinde Lami'i Çelebi'nin bir etkisi olduğunu ileri süremeyiz, ancak diğer edebiyatlarla çok ilgili bu şairin bu eseri için nerelerden ilham aldığıın bulunabileceğini düşünüyorum.

Bu yazıların dışında *Uludağ* dergisinde, 1942 yılında yayımlanmış Mümtaz Şükrü Eğilmez'in “Şehrengiz-i Bursa” başlıklı bir yazısı vardır. Bu yazıda derginin gelecek sayılarında şehir-engize ilişkin yazılar ve şehir-engizin yayımlanacağı söylenir. Birkaç yıl sonra bu söz yerine getirilir. Saltık Gazali'nin *Uludağ* dergisinde yayımlanmış “Lâmiî Çelebi” [1945] “Şehrengiz'in Yazılmasındaki Sebep” [1945], “Şehrengiz-i Bursa: Lamii Çelebi” [1946], “Şehrengiz-i Bursa” [1946], “Şehrengiz-i Bursa” [1947] başlıklı beş yazısı bulunmaktadır. Bu son beş yazıda Lami'î Çelebi ve şehir-engizi tanıtılmakta ve şehir-engizden örnekler verilmektedir. Ayrıca Ahmet Kırkkılıç'ın da doktora önçalışmasına dayanan 1988 yılında *Edirne İl Halk Kütüphanesi Bülteni*'ninde çıkmış “Şehrengizler, Edirne Şehrengizleri ve Neşatî'nin Edirne Şehrengizi” başlıklı bir yazısı ile *Yedi İklim*'de çıkmış “Edirne Şehrengizleri ve Şairleri” başlıklı bir yazısı da vardır. Bu son beş yazıya erişme ve okuma şansını ne yazık ki bulamadım. Bahriye Çeri'nin şehir-engiz türü ile Melisa Gürpınar'ın *İstanbul'un Gözleri Mahmur* başlıklı çalışması arasında kurduğu ilişki ve tür ile yapıt arasındaki benzerlikler ve ayrımlar üzerine yazdığı “‘İstanbul'un Gözleri Mahmur’ ve Şehrengizler İmajı” başlıklı yazısını gözardı ettim. Ayrıca Dilek Öztekin'in de birbirini tamamlayan iki yazısı vardır. İlki önce bildiri olarak sunulan “Şehrengizler ve Bursa” başlıklı yazıdır. Bu yazının sonunda “araştırmanın ikinci bölümü” olarak duyurduğu “Şehrengizler ve Bursa: Edebiyat ve Eşcinsel Eğilim” başlıklı yazısı da daha sonraki bir tarihte yayımlanmıştır. Bu iki yazıyı da özel olarak değerlendirme

gereği duymadım. Sharma Sunil'in "The City of Beauties in the Indo-Persian Poetic Landscape" yazısı ya da Hasan Çiftçi'nin "Fars Edebiyatı'nda Şehrâşûb" yazıları gibi daha çok Fars edebiyatındaki örnekleri odağa alan yazıları da göz ardı ediyorum.²²

V. Bildiriler

Bir konuyla ilgili araştırma yaparken ulaşılmaya çalıştığınız metinler arasında en sıkıntılı öbeği bildirimler oluşturur. Sunulduğunu bilirsiniz, ama ulaşamazsınız. Bunun birinci nedeni sunulan bildirimlerin basılmasının çoğunlukla en az birkaç yıl alması, kimileyin hiç basılmaması ise ikinci nedeni de bildiriye sunan kişilerin henüz basılmadığından bildiriye sizinle paylaşmak konusunda eli sıkı davranmalarıdır. Son bir neden de sunan kişiye ulaşamamak olabilir.

Araştırmalarım sonunda konuyla ilgili hepsi de 2000'li yıllarda sunulmuş beş bildiriye ulaşabildim. Bunlardan ise yalnızca birini okuma fırsatım olmadı. Birinin ise özüne ulaşabildim.²³

a. Bilal Çakıcı, "Za'fi'nin Yenice Şehrengizi":

Ne okuduğum, ne de ayrıntılı bilgi sahibi olduğum bu bildiri, iki yeni şehrengizi kayıt altına alması bakımında değer taşıyor. Za'fi'nin biri Yenice, diğeri Edirne için yazılmış iki şehrengizi olduğunu öğrendiğimiz bildiri için Çakıcı'ya teşekkür borçluyuz. Ancak kendisine ulaşamadığımızdan daha fazla bilgi veremiyoruz.

Öte yandan Melek Özyetgin'in *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*'nin 2004 Kasım'ında çıkan ilk sayısında toplantıyla ilgili kısa değerlendirmesinde Bilal Çakıcı'nın bildirisini anmadığını da belirtelim.

b. Selim Sırrı Kuru, "City As The Mirror of the Beloved: The Case of the Ottoman Shehregiz":

Selim Sırrı Kuru bildirisine türün "milli" bir tür olarak değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak da cinselliğe göndermesi olan içeriği nedeniyle de pek çok değişik çekince ile değerlendirildiğini vurgulayarak başlar. Türle ilgili bu kaygıları ya da çekinceleri ise şu sözleri ile özetler:

22 Ayrıca kitap olarak da konumuzla ilgili olmayan şu türden çalışmalar bulunuyor: Kamil Uğurlu, *Konya'nın Batısı Takkeli Bir Dağ: Konya Şehrengizi*, Konya: Kültür A.Ş., 2005; Metin Önal Mengüşoğlu, *Harpüt Şehrengizi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000; Mustafa Armağan, *Bursa Şehrengizi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998; Enis Batur, *İstanbul İçin Şehrengiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.

23 Bunların dışında Balıkesir Üniversitesinden Abdülkerim Gülhan'ın şehrengizler konusunda Türk Ocağı Balıkesir Şubesi'nde verdiği bir seminer bulunmaktadır: Abdülkerim Gülhan, "Klasik Edebiyatımızda Şehrengizler ve Kültürümüzdeki Yeri", *Türk Ocağı Balıkesir Şubesi Seminer Dizisi*, 27 Mart 2007, Balıkesir.

Eroticism would not be problem, if only the object of Shehr-engiz texts weren't young boys who were catalogued as the foremost beauties in such a way that, in the opinion of many, it doesn't permit any mystical interpretation. In short today Ottoman shehregiz is accepted as socio-realistic humorous poetry that lists the beautiful sites and beautiful boys of a city, while the title shehregiz is currently employed for travelogues and historical texts on cities. While alleged socio-realistic aspect of shehregiz is deployed to defend classical Ottoman poetry against criticisms of elitism, strong erotic content is suppressed either under the generalization of immorality or glossed over as humor.

Bu yorumun ardından türün gelişimine, kökenine ilişkin yorumlarda bulunan Kuru, şehir-engizlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini de şu sözleri ile vurgular:

While I was working on the city imagery in Ottoman Shehregiz texts, I came to a realization that cities did not matter much in the composition of these texts, instead these texts focus on the boy-love and its consequences. Their relation to the cities was more complex. Parallel to the mosques, palaces, bath-houses in descriptions of cities in other genres of poetry, boys that were the center of attention in these texts were the landmarks of the cities, the signs of splendor of a city; or the power of a city. They become the Gordian's knot that in fact bring together erotically charged religious yearning.

Bu genel değerlendirmelerin ardında ise Kuru, Mesîhî'nin Edirne şehir-engizi üzerinden türün biçimsel ve biçimsel bir değerlendirmesini yapar. Bu değerlendirmelerden çıkardığı sonuç ise şu biçimde ortaya konulur:

One problem of work on Ottoman shahregiz seems to be that this genre is either evaluated as a national form bundled with all other city related poetry, such as biladiyes, city eulogies, or internationalized by an attempt to bundle it with genres that developed in other cultural and/or historical contexts, to the detriment of not being evaluated in its own development in its own cultural sphere.

c. Fatih Tıgılı, "Klasik Türk Edebiyatında Şehregizler ve Cam'î'nin Manisa Şehregizi":

İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yapan Tıgılı'nın Celal Bayar Üniversitesi Kültür Spor Kulübü'nün düzenlediği *Manisa Şehri Bilgi Şöleni*'nde sunduğu şehir-engizin tam metnini de içerecek olan bildiri ne yazık ki yayımlanmamıştır.²⁴ Ancak bildirinin özü bulunmaktadır:

Bu bildiride giriş olarak Klasik Türk Edebiyatındaki şehregiz türünün ortaya çıkışı, Fars edebiyatındaki şehir-şub ile olan benzerlikleri ilk örnekleri (Mesîhi ve Zati'nin yazdığı Edirne şehregizleri) ele alınacaktır. Klasik edebiyatı-

24 Sayın Tıgılı'ya ulaşmaya ve bildiri ile ilgili daha fazla bilgi edinmeye çalıştım. Kendisine telefon ettim, konuyu açtım. Bana e-posta yazacağını söylemesine karşın zamanı olmadığını sanıyorum. Birkaç kere daha arayıp görüşmeyi denedimse de kendisine ulaşamadım.

mızda hangi şehirler için, kimler tarafından şehrengiz yazıldığı konusu üzerinde durulduktan sonra Manisa için Ulvi ve Cami'i'nin yazdığı şehrengizler anlatılacaktır.

Bildirinin esas bölümünde ise Manisalı Cami'i'nin hayatı ve eserleri klasik kaynaklara ve yapılan tezlere dayanarak anlatılacaktır. Daha sonra şehrengiz türü hakkında yapılan tek çalışma özelliğini taşıyan Agah Sırrı Levend'in "Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul (1958)" çalışmasında ve Cami'i'nin Muhabbetname (Vamık u Azra) isimli eseri üzerinde yapılan iki doktora tezinde yer almayan bir şiir mecmuasının içinde bulunan Manisa Şehrengiz'i üzerinde durulacaktır. Manisa hakkında yazılan şehrengiz ayrıntılı bir şekilde incelendikten sonra transkripsiyonlu metni ve mecmuadaki metin tıpkıbasım olarak verilecektir.

Özden de anlaşılacağı üzere bildirinin basılması durumunda daha önce çalışılmamış olan Cami'i'nin Manisa şehir-engizi de yeni harflerle gün yüzüne çıkacaktır. Öz ile ilgili söylenebilecek tek şey ise Agâh Bey'in çalışmasının tek çalışma olmadığı, yalnızca tek kitap olduğudur.

d. Metin Akkuş, "Bursa Şehrengizlerinde Toplumsal Çevre ve Yaşam":

Metin Akkuş'un, daha çok tezine dayanarak sunduğu bildiri şehirleri konu alan farklı türler ile şehir-engiz türünün önemine vurgu yaparak başlar:

Şehrin doğal ve tarihi güzellikleri, zenginlikleri, gezilip görülecek yerleri; eğlence yerlerindeki halkın yaşayışı, gelenek ve inanışları; tarihe karışmış meslekleri ve bu mesleklerle ilgili gelenekleri; sosyal sınıflara göre giyim-kuşam ve yerel motifleri yansımasıyla şehrengizler kültür tarihinin orijinal kaynaklarıdır. Bu özellikleriyle türün örnekleri, klâsik Türk edebiyatının dış dünyaya ve insanın yaşadığı sosyal yaşama yönlendirilmiş objektifleri konumundadır.

Daha sonra edebiyatımızdaki şehir-engiz örneklerine ve bunlar arasında Bursa için yazılmış olanlara geçilir. Söz konusu şehir-engizler tek tek tanıtıldıktan sonra bildirinin asıl iki bölümüne sıra gelir.

1. Yerleşim ve Doğa (Şehir ve Şehir Çevresi)

2. Toplum ve Yaşam

Birinci bölümde Bursa şehir-engizlerinde anılan yerlerin özellikleri kimi örnekler ile sıralanır. İkinci bölümde ise şiirlerde geçen meslek erbabı, bu kişilerin adları ve mesleklerine bağlı kullanılan sanatlar, meslek adları ve meslek terimleri ile sosyal gruplar, gönderme yapılan oyunlar ve bu oyunlarla ilgili kullanılmış terimlere yer verilir ve bildiri sonlandırılır:

Günümüzde bir çoğu kültür dilimizden uzaklaşmış meslek malzemesi ve terimleri şehrengizlerde varlık mücadelesini sürdürmektedir. Şehrengizlerdeki önemli başlıklardan biri olan mesleklerden bir çoğunun günümüz toplum yaşantısında kaybolmuş olması nedeniyle bu mesleki aktivitelerle birlikte adları, kullanılan malzeme adları ve bunlarla ilgili olarak toplum yaşamına yön

vermiş kültürel birikim bu eserlerde sıkışıp kalmış donuk bilgilerdir. Bu eserlerin çağdaş kültürümüzde yeniden kodlanması genç kuşakların öz kültürünü çağdaş yorumlarla seslendirmesi açısından önem arz etmektedir.

e. İlyas Yazar, “Dürri’nin Gümülcine Şehr-Engizi”:

Konuyla ilgili en yeni bildiri olan ve daha önce belirlenmemiş iki şehr-engizi kayıt altına alan çalışma daha birkaç ay önce sunulmuştur. Almanya’nın Münih kentinde yapılan *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi*’nde sunulan bildiri “İstanbul Âtîf Efendi Kütüphanesi No: 2072’de kayıtlı” yazmada yer alan Dürri’nin Gümülcine için yazdığı şehr-engiz üzerinedir.²⁵

Bildiri, genel olarak şehr-engiz türüne ve tarihine ilişkin bilgilerle başlamaktadır. Ardından daha önce belirlenmemiş olunan şehr-engize, şehr-engizin içinde bulunduğu yazma ve şairine ilişkin bilgilere geçilir. Burada verilen bilgilerden en önemlisi şairin sözkonusu yazma içinde “Şehr-i Moton’a irsâl olunan şehrengizdir” başlıklı bir şehr-engizin daha bulunduğuudur. Yazar, bu ikinci şehr-engize ilişkin çalışmasını da sürdürmektedir.

Yazmadan parçaların tıpkıbasımının yanında şehr-engizden de alıntılar yapılan bildiri metninde şehr-engizin konusu da özetlenmektedir ve yazı şu sözlerle bağlanmaktadır:

Sonuç olarak, Gümülcine şehrinin XVII. yüzyıldaki konumuna ayna tutulan Şehrengizde Dürri, şehrin genel yapısı, coğrafi ve karakteristik özellikleri, sosyal yaşamı gibi çeşitli yönlerini dile getirmektedir. Şehr-engiz, bölgenin siyasi, kültürel ve edebî değerini yansıtan çalışmalara ışık tutması açısından edebî ve tarihî değere sahip bulunmaktadır. Dürri’nin Divanı ve şehr-engizi XVII. yüzyıl Divan edebiyatı’nın Batı Trakya’daki varlığını ortaya koyması açısından da önemli bir eser olarak değerlendirilmelidir.

VI. Neşirler

a. Belîğ, *Nâm-ı İn Şehr-engiz-i Cilve-resâ ve Âyine-i*

Hûbân-ı Brûsa el-Mahrûsa:

Beliğ’in biri kayıp olmak üzere Bursa için yazdığı iki şehr-engizi bulunmaktadır. Yazdığı ilk şehr-engizin de yitik olduğunu ikinci şehr-engizindeki şu beyitten anlıyoruz:

şâbıka şâdır olan şehr-engiz
niçe taħrîfile oldı nâçiz

İkinci şehr-engiz ise Abdülkerim Abdulkadiroğlu’nun “Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ’in Bursa Şehrengizi” başlıklı makalesinde neşredilmiştir. Yazı başlığından da anlaşılacağı üzere iki bölümden oluşmaktadır.

²⁵ Bildirinin tam metnine şu adresten ulaşmak olanaklıdır:
<http://web.deu.edu.tr/~ilyas/yayinlarim/gumulcine.pdf>

Birinci bölüme yazar, mesnevi tarzının örneklerinin verilmesi ve şehrengiz türünün özelliklerinin sıralanması ile başlar. Bunu türe adını veren terkinbin sözlük anlamının açıklanması izler. Adın bu biçimde verilmesi ise erkek güzellerin anılmasına bağlanır ve erkek güzellerin anılması da ilk elden şu biçimde temellendirilir: “Şehrengizlerde bu kelimelerin erkeklere itlak olması, söz konusu eserlerin mizahî yönlerinin ağır basması sebebine ma’tûf olmalıdır.”

Yazının asıl önemli bölümü ise bundan sonra gelen ve şehrengizlerde neden erkek güzellerin konu edildiğinin tartışıldığı bölümdür. Yazarın eşcinsellik ile ilgili yargılarını da içeren bu bölüm, erkek güzellerin anılmasının gerekçelerinin ve şehrengizlerin hangi bağlamda yorumlanması gerektiğinin şu biçimde sıralanması ile son bulur:

1. şehrengizlerde geçen bazı tiplerin vücut sakatlığı vardır. Meczûb (ebdal değil) ve geri zekâhı (handicapped)dırlar. Geri zekâhılar günümüzde dünya devletlerinin üzerine eğildikleri, çareler aradıkları bir konu olmuştur. Asırlar öncesinde de bu tipler dışlanma yerine hüsnü kabul görmüşler; yakınları ise Allah’ın sabırlarını böylece ölçtüğü tesellisi ile dünya hayatının geçiciliğine ehemmiyet verilmeyerek içinde yaşanan anı tevekkülle ve teslimiyetle hoş geçirme çareleri aramışlardır. Dışlanmayan bu tipleri zaman zaman şehrengizlerde belirli vasıflarıyla ve nazmen ele alınmış görürüz. Asırlar geçtikten sonra meselâ bir kamburdan söz edebiliyorsak, sebebi bu anlayıştır. Böyle yaratılışlı birinin şehrengize konu güzeller içinde yer almasında seksî bir maksat aranması son derece isabetsiz ve sathîdir. Aksine zavallı ve çaresiz bu insan tipine değer vererek onlardan biri olmadığımız için Allah’a hamd ve teşekkür borçlu olduğumuzun hatırlanmasında uyarı rolünü oynarlar.
2. Toplumumuzun bâriz vasıflarından birkaçı, ailelerin lakab ve künyeleriyle nesilden nesile tanınmaları ve çocukların baba mesleklerini devam ettirmeleri, büyük şehir ve dış ülke sevdasına kapılmadan baba ocağını tütürmeleridir. Biz şehrengizlerde bunları da takib edebiliyoruz.
3. Bu eserlere dahil edilen kişilerin, zaman zaman en bâriz vasıfları üzerinde durularak cinas, tenasüb, kinâye vb. sanatlarla bu vasıflar sergilenir. Bu kişilerin çevrelerinde uyumlu kişiler olup olmadıkları konusunda da fikir sahibi olabiliriz.
4. Bu eserler okunmakla edebî kültür çerçevesinde bir ortak kültüre de tarihî seyri içinde sahip olabiliriz. Günümüzde edebî bir eser anlamakta güçlüklerle karşılaşıyorsak bunu ortak kültür eksikliğinde aramalıyız.
5. Edebiyat tarihimizde büyük çapta eksikliği görülen meslekler ve icracıları tezkireleri yazılacak olursa şehrengiz türü eserler başvuracağımız kaynaklar arasında ön sırada yer alırlar. Bu eserlerden, bazı mesleklerin hangi yerleşim yerlerinde canlı oldukları bilhassa tarihî seyri içinde ortaya çıkartılabilir. Zamanlarında, o mesleklerin ücretsiz reklâmı yapılmış olmaktadır. (...) İlaveten mesleklerin pîrlerinin telmihleri yapılmakla ortak kültür de canlı tutulmaktadır.

6. Coğrafi bilgiye sahip olabileceğimiz gibi bir yerleşim yerinde belirli yerleri de tanımış oluruz. Bir önceki maddede temas edildiği gibi bir cihetle daha meslekler reklâme edilir. Meselâ Vefâ meydanında veya Çemberlitaş'ta bir hamamın varlığını öğrendiğimiz gibi bu eserleri okuyan veya duyanlar, bilhassa taşralılar, o yerleri yakinen görmek isteyebilirler. Böylece bu eserlerin sanat tarihi ve mimarlık tarihi dallarına da yardımları düşünülebilir.

Yazının ikinci bölümünde ise öncelikle Belîğ ve eserleri tanıtılır. Daha sonra yazının konusu olan şehir-engîzin nüshalarının tavsifine geçilir. Şehir-engîzde anılan "dilberler" in adlarının bir tablo ile verildiği yazıda şiirin tertibi de şu biçimde özetlenir:

Eser 10 beyitlik bir münacatla başlanır, bunu 6 beyitlik na't takîb eder. Sonra 7 beyitlik münacat-ı peygamberî vardır. Sebeb-i te'lif 70 beyittir. Bu kısma sonbahar tasviriyile girilir. Belîğ'in zamandan şikâyetleri vardır. Devamla şöhretli 20 dilberin herbirini 8'er beyitte tasvîr eder. Hâtîme 16 beyittir.

b. Dervîş, Şehir-engîz-i Mostar:

Vanço Boşkov'un *Radovi* dergisinde 1971 yılında çıkan bu makalesi Dervîş'in Mostar kenti üzerine yazdığı şehir-engîziyle ilgili bir çalışmadır. Yugoslavca (Sırp-Hırvat-Boşnakça) yayımlanan çalışmanın sonunda söz konusu şehir-engîzin tam metnini ve "Yugoslavca" çevirisini de içermektedir.

Boşkov yazısında öncelikle türün Osmanlı edebiyatında nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini ele alır. Bu arada son yıllarda yapılan çalışmalar ışığında türün şehir-âşûb adıyla daha önceden Fars edebiyatında da örneklerinin bulunduğu nu vurgular.

Boşkov'a göre tür içeriği nedeniyle çağdaş edebiyat tarihlerinde "uygunsuz" olarak değerlendirilmiş, edebi değeri olan metinler olarak görülmemişlerdir. Ancak bütün bunlara karşın divan edebiyatında aşk nesnesinin ne olduğuna ilişkin karmaşık soruya verilebilecek yanıtlar bakımından özel bir yere sahiptir.

Yazı ayrıca söz konusu şehir-engîzin biçimsel özellikleri ve bölümlerin içeriklerine ilişkin çözümlenmeler de içermektedir. Bu karşılaştırma ayrıca Batı edebiyatlarında benzer türlere, akraba olabilecek metinlere de göndermeler içermektedir. Şehir-engîz ise Almanca özetten alıntılanmak gerekirse şu biçimde özetlenebilir:

Der Şehir-engiz über Mostar besteht aus 287 Beits, und da der Anfang fehlt, müssen es mehr gewesen sein. Der Prolog umfaßt 79 Beits, die Beschreibung der jungen Männer 186 (von 80-265), und der Epilog 22 Beits (von 266-287). Darin sind 37 junge Männer. In je fünf Beits beschrieben, außer Selim, dem der Autor 12 Beits gewidmet hat. Die Beschreibung der jungen Männer in diesem Şehir-engiz ist charakteristisch dadurch, daß sich darin der Prozess der Islamisierung in Mostar in gewisser Weise wiederspiegelt. Der Name des jungen Mannes Sava - zade İsa (İsa, Sohn Savas. Beits 191-195) weist auf seine christ-

liche Abstammung hin. Unter den beschriebenen jungen Männern befindet sich auch ein junger Christ unter vollem Namen - Kapudan - zade Danijel (Daniel. Sohn des Hauptmanns, Beits 256-260). Diese beide Momente sind in den bisher veröffentlichten şehrengiz nicht anzutreffen.

c. Dürri, *Gümülcine Yaylakı Ahâlisine Dürri Efendiniûn*

İrsâl Eyledüğü Şehrengizdir:

Dürri'nin Gümülcine şehrengizi bildiğim kadarı ile en son neşredilmiş şehrengizdir. Metnin tamamı İlyas Yazar'ın konuyla ilgili bildirisine dayanarak yazdığı ve *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*'nde 2007 yılında yayımlanan "Dürri'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış" başlıklı yazısının ekinde yer almaktadır. Ekte şehrengizin tıpkı basımı da bulunmaktadır.²⁶

Bildiri metni üzerine inşa edilen yazının tek farkı şairin bir de Moton şehrengizi olduğu bilgisinin yazıda yer almamasıdır. Bunun dışında verilen örnekler, yapılan açıklamalar ve yorumlar bildiri ile aynıdır. Gümülcine şehrengizine ilişkin ise yazıda şu bilgileri verilir:

Şehrengiz, "Gümülcine Yaylakı Ahâlisine Dürri Efendiniûn İrsâl Eyledüğü Şehrengizdir" başlığı ile Dürri Dîvânı'nın 45a-46b varakları arasında kayıtlı bulunmaktadır. Şehrengizin tamamı 66 beyitten oluşmaktadır. Mesnevî nazım biçimiyle yazılan şehrengiz aruzun mef û lü / me fâ î lü / me fâ î lü / fe û lün vezniyle (Hezec Bahri) yazılmıştır.

ç. Esîrî: *Bağdat Şehrâşûbu:*

Yaşar Aydemir'in bilinmeyen bir şairin bilinmeyen bir şehrengizi üzerine yazdığı makalesi, şiir ile şair üzerine kısa bir değerlendirme ile şehrengizin tam metnini içermektedir.

"Esîrî'nin Bağdat Şehrâşubu" başlığını taşıyan yazı öncelikle edebiyatımızda şehirleri konu alan şiirlere kısa bir değini ile başlar. Bunun ardından elimizdeki şiirin başlığında "şehr-âşûb" sözcüğünün kullanılmasından yola çıkarak bu şiirin adının başka türlü konmasına karşın neden şehrengiz olarak değerlendirilmesi gerektiğini tartışır yazar: Şiir tertip ve içerik/konunun işleniş bakımından bütünüyle şehrengiz özellikleri taşımaktadır ve bu bakımdan şehrengiz türü içinde değerlendirilmelidir. Bu durum Aydemir'e göre iki şeye işaret etmektedir: Birincisi aralarındaki kimi ayrımlara karşın edebiyatımızdaki şehrengiz ile Fars edebiyatındaki şehr-âşûb türlerinin akraba olduğuna, ikincisi Bağdat'ın İran'a yakınlığı nedeniyle kültürel açıdan Fars edebiyatının etkisi altında kaldığına. Bu çözümlemenin yapıldığı bölüm aynı zamanda şehrengizlerin ortak biçimsel özelliklerinin de sıralandığı bölüm olmuştur.

26 Yazının ve şehrengizin tam metnine şu adresten ulaşmak olanaklı:

<http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/view/231/194>

Bunun ardından şairin kimliği ve şiirin tarihlendirilmesi sorununa geçen Aydemir, kaynaklarda adı geçen Esîrî'lerin hiçbirinin şehre-Engîz yazdığına hatıta Bağdat'ta bulunduğu dair kayıt bulunmadığını vurgular. Şiirin içinde bulunduğu mecmuadaki öteki şiirler ve şiirdeki kimi beyitlerden yola çıkan Aydemir, şiirin XVI. yüzyıl şairi olan Esîrî'ye ait olma olasılığının daha yüksek olduğunu, ama bir kesinlikten söz etmenin de olanaklı olmadığını söyler.

Şehre-Engîz'in metnine geçilmeden önce son olarak şehre-Engîz'in tertip özellikleri ile şiirde anılan güzellerin bir dökümü yapılır. Şiirde anılan 40 güzelin adlarının, özelliklerinin ve şiirde kaç beyit ile anıldıklarının gösterildiği bir tabloya ek olarak söz konusu bilgiler yazılı olarak da sunulur. Bunun öncesinde ise kısaca şu bilgiler verilir:

Esîrî, Şehrâşubuna, hamdele ve salvele ile başlar. Bundan sonra rubaî ile bir giriş yapar. (...) Rubaîden sonraki mensur bölümde, bir sebep-i telif vardır. Bir gece arkadaşlarıyla beraber otururken arkadaşları cennete benzeyen Bağdat'ta cenneti kiskandıracak güzellikte mahubların olduğunu, bunları havi bir şehrâşub yazmanın gerekliliğini dile getirirler ve bunu da şairden isterler. Bu ifadeler bir rubaîde daha dile getirildikten sonra tekrar nesre geçilir. Arkadaşlarına mahubların sayısının çokluğundan, bunları bir bir görüp tanımak gerektiğinden ve bilgi toplama zaruretinden bahsedip, kendisine bunlar hakkında bilgi getirmelerini ister. Bu bilgiler geldikten sonra tahkik için tek tek onları gördüğünü, masumlarını seçip geri kalanlar üzerine kalem çektiğini belirtir. Aynı şeyi, takip eden rubaîde de nazmen tekrarlar.

Bu şekilde manzum-mensur girişin ardından 18 beyitlik bir münacaat yer alır. 12. beyitten itibaren geri kalan 7 beyit Farsça yazılmıştır. Peşinden, 27 beyitlik manzum sebep-i telif gelir ki, nesirle yazılana göre daha geniştir. Sebep-i telifin son iki beytinde, maksadının bu güzelleri bahane ederek Allah'ın sanatını göstermek olduğunu söyler. Bundan sonra da, herhangi bir başlık açmaksızın güzellerin vasfına geçilir.

Yazının önemini artıran bir diğer ayrıntı da Aydemir'in bir çıkma ile elinde şairi belli olmayan bir Kıbrıs şehre-Engîzini bulunduğunu bizlere bildiriyor olmasıdır.

d. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Gelibolu Şehre-Engîzi*:

İsmail Hakkı Aksoyak 1995 yılında yazdığı yazısında Gelibolulu Mustafa Âlî'nin 86 beyitlik, "mefâ'ilün / mefâ'ilün / fa'ülün" vezni ile yazılmış "Şehre-Engîz Berây-ı Hûb-rûyân-ı Gelibolu" başlıklı şehre-Engîzini yayımlamıştır. Şehre-Engîz'in önünde ise önce türü değerlendiren, ardından metni inceleyen kısa bir değini bulunmaktadır.

Değini, temel olarak, şehirler ile ilgili yapıtların akrabalıklarını varsaymaktadır. Bu nedenle şehirleri konu alan her türlü yapıtı, üstelik Ahmet Hamdi

Tanpınar'ın *Beş Şehir*'ine ya da Enis Batur'un *İstanbul Şehrengizi*'ne varana kadar pek çok yapıt sayar. Türün belirleyici özelliği, Aksoyak'a göre şehri öyle ya da böyle anlatıyor olmasıdır: "İşte böyle kaside ve gazeller ister bir şehri övsün ister yersin, mesnevi tipiyle yazılmamasına ve şehrengiz adını taşıymasına rağmen, konu itibarıyla şehrengizlerin içinde değerlendirilebilir."

Şairlerin şehir-engiz yazmalarını ise şu biçimde gerekçelendirir Aksoyak:

Hangi dönemde yaşarlarsa yaşasınlar sanatkârları şehrengiz yazmaya sevk eden doğdukları, yaşadıkları, gezip gördükleri bazen de görmedikleri şehirlerle, beldelere olan bağlılık ve sevgileri olmalıdır.

Türe ilişkin bu belirlemelerinin ardından Aksoyak, yayımladığı metnin incelenmesine geçer. Metin şu bölümlerden oluşmaktadır: Münâcât, Der-Medhi-i Şehr ve Sebeb-i Telif, Der-Vasf-ı Hûbân ve Du'â-yı Hûb-Rûyân.

İlk bölümde şair, "suçunu itiraf eder ve Allah'a günahlarını affetmesi için yalvarır". İkinci bölümde "Gelibolu'nun havasını, suyunu, gezilecek yerlerini ve güzellere över." Üçüncü bölümde "Gelibolulu 12 dilberin çeşitli özelliklerini üç beyitle anlatır. (...) güzellere anlatırken, onların mesleklerinde kullandıkları alet ve edavattan, isimlerinin tarihî bir şahsiyetle benzeşmesinden, unvanlarından lakaplarından yararlanır." Son bölümde ise "güzelere dua edilir."

Aksoyak, yazının son bölümünde ise Gelibolulu Mustafa Âlî'nin şehir-engizi ile Mesihî ve Vecihî'nin şehir-engizlerinin benzerliklerini ve ayrımlarını sıralar.

e. Hâdî, *Şehr-engiz-i Şehr-i Serây*:

Söz konusu makale, Hâdî'nin Saray şehir-engizinin biri Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ve yanlışlıkla Bağdat şehir-engizi olarak kaydedilmiş nüshası ile diğeri Ali Emre Özyıldırım'ın belirlediği DTCF kütüphanesinde bulunan nüshaya dayanılarak yazılmıştır. Aydemir hemen yazının başında bir tür olarak şehir-engizi tanımlar, edebiyat ve kültür tarihimizdeki yerine değinir:

Klasik edebiyatımızda daha çok yerelliğin göstergesi olan şehrengiz türü, şehrin doğal güzellikleri ile, -çoğunluğu esnaf olmak üzere- meşhurlarını tanıtan ve iktisadi yapıyı yansıtan eserlerdir. Söz konusu ettikleri yerlerin hem doğal ve mimarî, hem de dönemin sosyal yaşantısına ışık tutacak bilgiler içerir. Bu bilgiler doğrudan tarihî belge olarak kabul edilmeseler bile çoğu zaman tarihe yardımcı, bazan da tarihî belgelerin olmadığı yerde belge hüviyeti kazanırlar. Şehrengizlerde divan şiiri estetiği ve türün gereğine uygun olarak, ele alınan şahsiyetlerin çoğunluğu meslek grupları içerisinden seçilir ve daha ziyade şöhrat yapmış isimlerin anılmasına özen gösterilir.

Bunun ardından şehir-engize konu olan Saray kenti ile ilgili tarihsel bilgiler veren Aydemir, eskil kaynaklarda adı geçen ve şehir-engizi yazmış olabilecek Hâdî adlı şairlere değinir. Şehr-engiz metnine geçmeden önce de içeriğine, bölümlerine ve kapsamına ilişkin belirlemelerde bulunur: Şehr-engizde 123 güzel

anılmıştır ve bu sayı ile bugüne kadar yayımlanan şehir-engizler arasında en fazla güzel anılan şehir-engizdir. Ayrıca 484 beyitlik şiir uzunluk bakımından da ikinci sıradadır.

Şehir-engizi ve dolayısıyla neşri önemli kılan bir ayrıntı da Selâmî mahlaslı bir şairin de daha önce Saray kenti için şehir-engiz yazdığının söyleniyor olmasıdır:

gürü didi diseş anı revâdur / ol edrene imiş bu da serâdur
 müberhen eyleyüp didi kelAmı / mesîhîden gelüp sonra selâmî
 bu meydâna girüp atını sürmüş / o tarz üzre o da bünyâd urmuş
 serâyur bir zemân dil-berleri / aşur vaş eylemişdür her birini
 belürdi lik anlarur ‘uyûbı / oğullarına degdi devr-i hûbı
 bu nevbette bu şehriur hûbı çokdur / birinur mişli gayrı yerde yoğdur
 ne var bunları sen de vaş iderseş / o gîtüğü yola sen de giderseş

f. Hayretî, *Belgrad Şehir-engizi [Şehir-engiz-i Hayretî]:*

Mehmed Çavuşoğlu'nun²⁷ Hayretî'nin şehir-engizleri üzerine yazdığı bu ilk makalesi, şairin okura kısaca tanıtılması ile başlar. Bu tanıtmanın ardından gelen paragrafta ise Hayretî'nin Agâh Bey'in kitabında yer almayan Yenice şehir-engizinin müjdesi verilir.

Çavuşoğlu, yazının devamında önce şehir-engizin ne zaman yazıldığını tarihlendirmeye çalışır, sonra da şairin benzer türde yazdığı şiirlere yer verir. Bu şiirler adları şehir-engizde de geçen kişiler için yazılmış murabbalardır. Çavuşoğlu, bu murabbaların şehir-engizden önce yazılmışlarsa şehir-engizin uzun bir hazırlık sonucu meydana geldiğine de işaret edeceği yargısını dile getirir. Söz konusu murabbalardan da “Der ta’rif-i Beligrad ve dilberân-ı ân şehir” başlıklı olanının da tamamını alıntılar.

Bundan sonra şehir-engizi tanıtmaya geçen Çavuşoğlu, önce nüshaları tanıtır ardından da şiirin bölümlerine geçer. Değişik bölümlerden alıntılar yaparak bölümleri özetleyen yazar, güzellerin anlatıldığı bölümde kullanılan sanatlarla da değinmeyi ihmal etmez. Yazı ise daha önce yayımladığı Yahya Bey'in İstanbul şehir-engizine de göndermede bulunularak şehir-engize ilişkin şu yargılarla sonlanır:

Görüldüğü gibi, bu şehrengizde, Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi'ndeki kadar olsun, Belgrad'la ilgili açık ve belli bir şey yoktur. Şehrin hiçbir semtinden, bir mimârî eserinden söz edilmemiştir. Tasvir ettiği kişilerin mesleği veya giyim kuşamıyla ilgili hemen hemen hiçbir şey söylenmemiştir. Bu bakımdan tarih, sosyoloji ve etnografya bakımından bize hiçbir bilgi vermemektedir. Yalnız, klâsik edebiyatımızın neveleri arasında bulunan Şehrengiz örneklerinden biri ve XVI. yüzyılın önemli şâirlerinden Hayretî'nin eseri oluşu bakımından önemi vardır.

27 Mehmed Çavuşoğlu'nun konuyla ilgili makalelerini toplu olarak edinmemde yakın ilgisini gördüğüm ve beni hiçbir zaman geri çevirmeyen Mehmet Kalpaklı'ya teşekkür ederim.

g. Hayretî, *Yenice Şehr-engîzi*:

Mehmed Çavuşoğlu, “Hayretî’nin Belgrad Şehr-engizi” başlıklı makalesinde duyurduğu Hayretî’nin Yenice Şehr-engizi’ni iki yıl sonra yayımladı. Üstelik bu yayın birkaç bakımdan özellikli bir yayımdır.

Tartışmaya edebiyatımızda şehr-engîz terimini kullanan ilk şairin kim olduğu sorusu ile başlayan yazının ilk özelliği, bu kişinin Mesîhî olamayacağı yargısını okura sunuyor olmasıdır. “Bu ta’biri tam bir tabîlikle kullanan Mesîhî’nin edâsından ondan önce şehr-engîz teribinin kullanılmış olabileceği kuvvetli bir ihtimâl gibi görünmektedir” Çavuşoğlu’na. Bu tartışmanın sonlandırılabilmesi de türün tüm örnekleri bütün kütüphaneler, mecmualar, kataloglar incelenerek ortaya çıkarılmadan olanaklı değildir.

Bu giriş tartışmasının ardından şehr-engîzin tanıtımı gelir:

Hayretî’nin Yenice Şehr-engîzi’ne şâirin İstanbul kütüphanelerindeki divanlarından birinde tesâdüf ettim. Maalesef başka nushası gözüme ilişmediği için metni tek nusha olarak sunuyorum. Hayretî’nin bu şehr-engîzi diğer şehr-engîzlerin çoğunluğunun ve kendisinin Belgrad Şehr-engîzi’nin aksine gâyet kısa olup, sâdece 73 beyitten ibârettir. Bu şehr-engîzde ne münâcât, ne na’t, ne de zamanın herhangi bir büyüğüne medhiye vardır.

Şiirin giriş ve sonuç bölümlerini özetleyen Çavuşoğlu, anılan güzellerin de nasıl betimlendiğini kullanılan sanatların da bir bölümünü anarak okura sunar. Yazıyı Hayretî’nin diğer şehr-engîzi üzerine yazdığı yazıdakine benzer bir bölümle bitirir:

Hayretî’nin bu şehr-engîzi gerek muhtevâ, gerek söyleyiş bakımından kendisinin Hayretî’nin Belgrad Şehr-engîzi ile bile kıyaslanamayacak kadar düşük bir seviyededir. Bize *Yenice* şehri hakkında hemen hemen hiçbir şey vermez. Diğer şehr-engîzlerde bulduğumuz sosyal ve etnolojik bilgilerden hiçbirine burada rastlamıyoruz. Sanat bakımından da Hayretî’nin ününe yakıştıramayacak kadar düşüktür.

Yazının bir diğer önemli özeliği ise şehr-engîzin ardından gelen ek bölümüdür. Ekte yazmada şehr-engîzin ardından gelen bir şiir bulunmaktadır. “Bu şiir 96 beyitten ibâret olup Şehr-engîz’den 23 beyit fazladır. Hayretî bu şiirinde Şehr-engîz’de övdüğü güzellerden bir kısmını yermiştir... şiirin, Yenice Şehr-engîzi’nin yergi üslûbunda yeniden düzenlenmiş şekli olduğu muhtevâsından bellidir.”

Bu şiirin ilk bölümünde Hayretî, Yeni şehr-engîzini yazma sürecini ve onun etkilerini de anlatmaktadır. Şiir ise Çavuşoğlu’nun sözleri ile şu biçimde özetlenebilir:

Dehân açdum didüm bir medh-i dil-keş / Kimine gelmemiş lakin inen hoş
mısrâlarında anlatıldığına göre, bu övgü güzellerin hoşuna gitmemiştir. Bunlar altı tânedir. Şâirle merhabayı keser ve gitgide uzaklaşırlar. Şâir de bunların

davranışını görünce, gönlüne bu vefâsızların ateşine kendisini göz göre göre yakmamasını öğütler ve gönlünün tavsiyesiyle güzelleri hicve başlar. Fakat bu yerginin bir özelliği vardır: Şâir onları överken eksikliklerini görmezden gelmişti; şimdiyse her şeyi olduğu gibi yazacak, bilip gördüğünü söyleyecektir.

ğ. İshâk Çelebi, *Şehr-engîz-i İshâk Çelebi [Bursa]:*

Hakkında müstakil bir çalışma olmayan şehr-engîzlerden biri de İshâk Çelebi'nin Bursa için yazdığı şehr-engîzidir. Ancak, Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri'nin 1989 yılında çıkan *Üsküblü İshâk Çelebi: Dîvan* başlık çalışmasında şehr-engîzin tam metnini bulmak olanaklıdır.

Toplam 117 beyitten oluşan bu şehr-engîz baştan sona aruzun Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün ölçüsüyle yazılmıştır ve aralarda kıta ya da gazeller bulunmamaktadır. Şehr-engîz, 58 beyitlik giriş bölümünün ardından elli altıncı beyitte de dile getirildiği gibi sekiz güzelin nitelenmesi ile devam eder. Sırasıyla İvaz, Mahmud, Bekir, Mustafa, Paybörkci Zade, Hasan, Bali ve Hüseyin adındaki Bursalı güzeller yedi beyitlik bölümlerde betimlenirler. Bu bölümlerin ardından üç beyitlik bir sona erme bölümü gelir.

h. İshâk Çelebi, *Şehr-engîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb:*

İshâk Çelebi'nin Üsküp şehr-engîzi ilk olarak Vanço Boşkov tarafından 1969 yılında neşredilmiştir. *Sesler* dergisinde çıkan bir yazı "İshak Çelebi'nin Üsküp İçin Yazdığı Şehr-engizi" başlığını taşımaktadır. Şehr-engîzin daha kolay ulaşılabilir tam metni ayrıca Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri'nin 1989 yılında çıkan *Üsküblü İshâk Çelebi: Dîvan* başlıklı çalışmasında yer almaktadır.

ı. Lâmi'î, *Şehr-engîz-i Mevâzi'-i Şerîfe-i Brûsa:*

Lâmi'î Çelebi'nin Bursa şehr-engîzi; üzerine çok çalışma yapılmış, en çok neşredilmiş şehr-engîzdir. Tam metni olmamakla beraber 1288 tarihinde Vilâyet Matbaası'nda basılmış eski harfli basma bir nüshası ile 1839 yılında yayımlanmış bir Almanca çevirisi de bulunmaktadır. Bugüne kadar biri Metin Akkuş'un tezinde olmak üzere dört kere de yeni harflere aktarılmıştır.

1. Mustafa İsen ve Hamit Bilen Burmaoğlu, *Bursa Şehr-engîzi* (Lami'î Çelebi):

Şehr-engîz ilk olarak Mustafa İsen ve Hamit Bilen Burmaoğlu tarafından çalışılmıştır. Söz konusu çalışma kısa bir değerlendirme ile beraber şehr-engîzin tam metnini içermektedir. Türü kısaca "bir şehrin güzellerini ya da güzelliklerini tasvir amacıyla yazılan eserler" olarak tanımlayarak yazıya başlayan yazarlar, daha sonra Ağâh Bey'in sınıflamasını takip ederek türün örneklerini tek bir güzeli, bir grup güzeli ve şehrin güzelliklerini anlatanlar olarak üçe ayırırlar.

Türün örneklerinin şairlerinin doğdukları ya da yetiştikleri kentlere "bir hemşehrilik borcu olarak" şehr-engîz yazdıkları yargısını dile getiren yazarlar,

Osmanlı devletinin önemli kültür merkezlerine daha çok şehir-engiz yazılmasını da bu biçimde açıklarlar.

Bursa için yazılmış öteki şehir-engizler ile şairlerine değinilen yazının konusu şehir-engizi özgün kılan özellikler şu sözlerle okura aktarılır:

Lâmi'i'nin şehir-engizi yazılış amacı ve ele aldığı konular açısından türün diğer örneklerinden farklılık gösterir. Şehir-engizlerin asıl konusu güzellikleriyle “şehirde fitne koparan” güzellerin anlatımıdır. Oysa Lâmi'i bize şehrin güzellerini değil, güzelliklerini anlatır. (...) Lâmi'i'nin Bursa şehir-engizi edebiyat tarihi kadar sosyoloji, etnoloji gibi ilim dallarıyla uğraşanları hatta şehir tarihçilerini ve coğrafyacıları yakından ilgilendirecek zengin malzeme ihtiva etmektedir. Dikkatlice incelendiğinde, eski toplum hayatımızı, fazla sanat endişesi taşımadan kaleme alınan bu tip eserlerde daha net ve daha kolay bulabiliriz.

Kısa sunuş ayrıca şehir-engizin içeriğine ve düzenine ilişkin bilgiler de içermektedir.²⁸

2. Nuran Tezcan, “Güzele bir Şehrengizden Bakış”:

1999 yılında sunulmuş bir bildiriye dayanan elimizdeki makaleyi üç başlık altında özetlemek olanaklı. Tezcan öncelikle şehir-engiz türünün genel özellikleri ve sözlük anlamlarından yola çıkarak bir tanım yapar, ardından türün tarihine ilişkin verileri sıralar ve son olarak da Lâmi'i Çelebi'nin şehir-engizinin değerlendirilmesi ve metin gelir.

Nuran Tezcan, yazının ilk bölümünde şehir-engiz türünün nasıl değerlendirilmesi ve tanımının nasıl yapılması gerektiğini şu sözlerle aktarır:

Bu yazın alanının özelliği şairin kendi yaşadığı şehirde, çevresinde gördüğü, tanıdığı “güzel” (*dil-ber, mahbûb*) denen ya da “güzeller” kavramıyla yansıtılan kişi tasvirleridir. Bu güzel ya da *mahbûb* diye adlandırılan kişiler, çoğu çarşı esnafından olan delikanlılardır. Şehrengizler şairin kendi çevresindeki insanlardan ve yaşadığı ortamdan bir kesit vermeleri bakımından Divan şiirinde özgün eserler olarak karşımıza çıkar. Divan ve mesnevilerdeki hayalî sevgili burada yerini yazarın kendi çevresinden adıyla sanıyla andığı belli kişilere bırakır, böylece şair, bir sanatçı olarak gözlemlerini kendi yaşadığı duygularla birleştirip anlatma olanağı bulur. Genellikle masalsi öğeler içeren mesnevi öykülerinden sonra şehrengizler, edebiyatta geçmiş yüzyılların toplumsal yaşamından izler bulabileceğimiz eserlerdir. (...)

Osmanlı edebiyatında bu tür eserlerin içeriğini göz önünde bulundurarak şöyle bir genel tanımlama yapabiliriz: Şehrengiz, bir şehrin kendisine aşk duyulan güzel ve çoğu çarşı esnafından olan delikanlılarını tasvir eden ve öven şiirlerden oluşan eserdir.

²⁸ Nuran tezcan'ın verdiği bilgilere göre şiir iki kere Almanca olarak da yayımlanmıştır: Hammer-Purgstall, Joseph von. *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unserer Zeit*, c. II, s. 163-195. Petsch, 1837; Pfizmaier, A. *Die Verherrlichung der Stadt Bursa: eine Reihe türkischer Gedichte von Lamy'y*, Viyana, 1839.

Bu değerlendirmelerin ardından Tezcan, edebiyatımızdaki ilk örneklerden ve türe kaynaklık etmiş olabilecek Fars edebiyatındaki daha eski şiirlerden söz eder. Yazının asıl önemli bölümü ise Lâmi'î Çelebi'nin şehir-engizinin bugüne kadar yanlış değerlendirildiğine ilişkin yargıların bulunduğu bölümdür:

Ancak Lâmi'î'nin şehrengizinin öteki şehrengizler arasında farklı bir yeri vardır. Lâmi'î yaşadığı şehrin Bursa'nın güzelliklerini ve özelliklerini anlatmayı ön planda tutmuştur. Lâmi'î'nin şehrengizinin öbürlerinden daha çok adının geçmesinde, tanınmasında, şehrengiz türüne örnek olarak gösterilmesinde bu özelliğin büyük rolü olmuştur. Fakat Lâmi'î şehrengiz türünün genel özelliğini gözardı etmemiş, yani Bursa'nın yalnız güzelliklerini değil, şehrin *mağâbib*'ini yani, kendisine aşk duyulan delikanlılarını da anlatmıştır. Divan'ın sonuna koyduğu şehrengizi iki bölüm olarak düşünmüş olmalıdır. Divan'ında Bursa'yı tanıtan 638 beyitlik *Şehr-engîz-i mevâzi-i şerife-i Brusa*'dan sonra Bursa'nın erkek güzelliklerini anlattığı *Nâme-i şehrengîz-i mağâbib-i dil-firîb-i Brusa* bölümü gelir... Bugüne kadar Lâmi'î'nin Bursa Şehrengiz'i ele alınırken Bursa'yı anlatan bölümden sonraki bölüm üzerinde durulmamıştır. (...) tipik şehrengiz türü, yani şehrin güzel delikanlılarının anlatılması, bugünkü ahlâk normlarına ters düşmektedir. Bu yüzden şehrengiz, Lâmi'î'nin eserinin ilk bölümü gibi bir şehrin güzelliklerini anlatan eser olarak tanıtılmak istenmiştir.

Tezcan, bu bölümün ardından dönemin güzeli sevme anlayışını özetler ve şiirdeki güzellere, güzellere mesleklerinden, takma adlarından, son olarak da güzellere nasıl tavsif edildiğinden söz ederek yazıyı sonlandırır. Yazının ekinde de *Nâme-i şehrengîz-i mağâbib-i dil-firîb-i Brusa* bölümünün tam metni bulunmaktadır.

i. Mesihî, *Şehr-engîz Der Medh-i Cüvânân-ı Edirne*:

Pek çok eskil ve çağdaş kaynağa göre türün ilk örneği olduğu söylenen Mesihî'nin Edirne için yazdığı şehir-engizi bugüne kadar iki kere çalışılmıştır. Bunlardan ilki yukarıda da tanıttığım Eşref İğneci'nin DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yazdığı bitirme tezidir. Şehir-engizin tam metni ayrıca Mine Mengi'nin 1995 yılında çıkan *Mesihî Divanı* başlıklı çalışmasında da yer almaktadır.

j. Neşatî Ahmed Dede, *Şehr-engîz-i Edirne*:

Sadeddin Nüzhet Ergun, 1933 yılında yayımladığı *Neşatî: Hayatı ve Eserleri* başlıklı çalışmasında şehir-engiz için "devrin temayüllerine uyararak bu vadede bir manzume vücuda getirmek hevesine düşen Şair, eserinde zamanının meşhur güzellere bahsetmekle beraber, birçok muasırlarında, meselâ Fehîm de olduğu gibi nezahet haricine çıkmamıştır" demektedir. Burada ilginç olan Fehîm için hazırladığı benzer bir çalışmada şehir-engizinden söz etmemesidir. Neşatî'nin ise tek bir nüshası olduğunu söylediği şehir-engizinden kısa bir alıntı yapmış ancak metnin tamamını vermemiştir.

Hakkında müstakil bir çalışma olmayan şehir-engizlerden olan Neşatî Ahmed Dede'nin Edirne için yazdığı şehir-engizin, Mahmut Kaplan'ın 1996 yılında çıkan *Neşatî Divanı* başlıklı çalışmasında tam metnini bulmak olanaklıdır.

Toplam 144 beyit olan şehir-engiz aruzun Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün ölçüsü ile yazılmıştır. Ağâh Sırrı Levend şehir-engizi şu biçimde tanıtır:

Şair kalemine hitabla sözüne başlıyor. Başlangıç manzumesinin yedinci beytinde :

Nazmumuzla cihanı mest idelüm / Dil-i uşşakı mey-perest idelüm

diyerek güzellerin tasvirine geçiyor. Tasvirlerin bazısı altı, yedi; bazısı dört, beş beyittir. 14 tasvirin başlıkları da manzumdur. Şair otuz sekiz beyit süren son bölümde güzellerin birine hitabederek onu övüyor. Sonra tövbe ederek dua ile sözünü bitiriyor.

k. Nüvisî, *Şehr-engiz-i İstanbul*:

Söz konusu çalışma yeni şehir-engiz çalışmalarındandır. Bunun yanında asıl önemi daha önce tespit edilmemiş bir şehir-engizi tespit ediyor oluşundadır. Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz'un *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*'de çıkan yazısı²⁹, Nüvisî'nin şehir-engizinin Paris Millî Kütüphanesi 3965 numarada kayıtlı yazmanın Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan mikrofilmine dayalı neşridir. Nüvisî'nin kendi de şu beyitle şiirinin şehir-engiz olduğunu söyler:

bu sehr-engizüm eyle sükker-âmîz / ola âfâka ser-tâ-ser güher-rîz

Yazarlar şehir-engize ilişkin bilgileri de şu biçimde özetlerler:

Şehrengiz'in bulunduğu sayfalarda 13 satır yer almakta olup eser siyakat hatı ile yazılmıştır. Nüvisî'nin şehrengizi 166 beyitten oluşmakta ve her mabhub üç beyitle anlatılmaktadır. Şehrengiz'in yer aldığı varakların 45b ve 46a sayfalarının derkenârlarında "çârgâh" başlığı altında manzumeler vardır. Şehrengiz'in "Evsâf-ı Hübân" bölümünden sonraki kısımlarında ara başlıkların olması gereken yerler boş bırakılmıştır. 47b'den sonraki bütün sayfalarda yazılmayan satır sayısı, başlık sayısına bağlı olarak 10 ile 11'e düşmektedir. 51b/6'da "Münâcât" başlığı vardır. Buradaki 6 beyitten sonra Şehrengiz sona ermektedir. 52a sayfasında talik hattıyla başka bir manzumeden bir bölüm görülmektedir. Nüvisî'nin bu eseri, aruzun mefâ'ilün / mefâ'ilün / fa'ülün vezni ile yazılmıştır.

Yazının giriş bölümünde, ayrıca, daha önce şehir-engizlere ilişkin yazılmış kimi çalışmalara değinilerek belli türden bir özet çıkarılmış daha sonra da şehir-engiz türü tanımlanmıştır:

29 Yazının tam metnine şu adresten ulaşmak olanaklı:

<http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s20/karasoy.pdf>

Çeşitli hacimlerde karşımıza çıkan bu manzumelerin baş kısmında tevhid, münâcât ve na't gibi bölümler yer alır. Daha sonra anlatılan şehir hakkında bilgiler verilir ve o şehir birkaç beyitle övülür. Bu kısımdan sonra da şehrin önde gelen mahbûbları birer birer övülür ve onların ünlü oldukları yönleri anlatılır. Yine bu bölümde söz konusu edilen mahbûbların vücut yapıları ve mesleklerinden de bahsedilir.

Bu girişin ardından pek de tanınmayan Nüvîsî hakkında bilgi verilir. Gerek eskil gerek çağdaş kaynaklara ve çeşitli yazmalara dayanılarak verilen bu bilgiler, şairin bir gazelini de içermektedir. Daha sonra da şehir-engîzin tam metni okura sunulur yazı sonlandırılır.

1. Ravzî, *Edincik Şehr-engîzi*:

Ravzî'nin mütekerrir muhammes biçiminde yazdığı Edincik şehir-engîzi Yaşar Aydemir'in hazırladığı *Ravzî Dîvânı*'nda yer almıştır. Gerçekte şiirin şehir-engîz olduğu yönünde bir başlığı bulunmamaktadır, muhtevası bakımından Aydemir bu biçimde adlandırmaktadır. Şehr-engîzde toplam 106 bentte 95 güzel anlatılmaktadır ve Aydemir bu güzellerin adı, atası, mesleği, özellikleri ve lakaplarına ilişkin bir de tablo vermiştir. Aydemir'in şehir-engîzle ilgili verdiği bilgiler de şu biçimdedir:

Şair, şehrengizin ilk altı bendinde Edincik'in tarihî yerleri ve güzelliğinden söz eder... Yedinci bentte Edincik'in mamur kalması için dua, sekizinci bentte "güzeller" in anlatımına girizgah mahiyetinde dizeler yer almıştır. Dokuzuncu bentten itibaren her bentte bir "güzel" olmak üzere 95 kişi tanıtılmıştır. Diğer şehrengizlerde olduğu gibi anılan ismin kişisel özelliklerine, lakaplarına, isimleri ve mesleklerinin çağrışımlarına özen gösterilmiştir. (...) Şair, 104. bentte (...) bu yerin mahbubunun saymakla bitmeyeceğini, her birinin kıyamet boyulu, keskin bakışlı güzeller olduğunu söyledikten sonra son bentte dua ile manzumesini tamamlamıştır.

m. Sâni, *Rodos Şehr-engîzi*:

Yaşar Aydemir'in edebiyat dünyamıza tanıttığı bir diğer şehir-engîz de Sâni'nin Rodos şehir-engîzidir. Her ne kadar şehir-engîzin "okunabilir bir metni" Aydemir'in eline geçmemiş olsa da yazı şehir-engîzin 69 beyitlik bir metni de içermektedir. Söz konusu şehir-engîz, şairin Mısır Milli Kütüphanesi'nde bulunan divanının gazellerden sonraki 6 varaklık bölümünde yer alan 171 beyitlik bir şiirdir.

Yazı tertip bakımından önce Rodos'un tarihi ve kültür tarihimizdeki önemi ile başlar. Daha sonra şair ile yapıtları kısaca tanıtılır. Bu bölümlerin ardından gelen bölümde yazarın -yukarıda da alıntılarımız- Hâdî'nin Saray şehir-engîzi yazısında da dile getirdiği görüşleri bir kere daha yinelenir. Şehr-engîz ise şu biçimde tanıtılır yazıda:

Sânî'nin Rodos şehrengizi, 171 beyit olup, Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Fa'ûlün kalıbıyla yazılan şehrengiz (...) 28 beyitlik (...) bir münâcâtla başlar. (...) Bundan sonra gelen 12 beyitlik nevrüziyyede, baharın gelişi (...) anlatılmıştır. (...) Rodos'u (...) anlattıktan sonra tekrar adanın güzelliğine ve içinde dolaşan güzellere döner. (...) Şehrengizin devamında yedi güzeli seçtiğini, onlarla bir hafta uğraştığını, onların şehir içre âşûb olduklarını, her birini beşer beyitle yâd ettiğini belirtir. (...) Bundan sonra da Mustafa, Celil, Dizdarzâde, Hasan, Hasan Bâlî, Kerim ve Mustafa isimlerini, hem mesleklerinin, hem de isimlerinin çağrışımlarıyla beşer beyitte tavsif eder. (...) Bundan sonra gelen uzun (...) dua ile şehrengiz tamamlanmıştır.

n. Ulvî Çelebi, Şehr-engîz-i Manisa:

Mustafa Tanrısever'in yukarıda da andığım "Şehr-engiz-i Ulvî Çelebi (Manisa Şehrengizi)" başlıklı bitirme tezinin 25 ile 47'inci sayfaları arasında yer alan metne bugün için Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan nüshadan ulaşmak olanaklıdır. Tanrısever, tezinde şehr-engîzi şu biçimde özetlemektedir:

Şair, eserine 24 beyit süren münâcaatla başlıyor. Bu bölümde suçunu itiraf ederek Allah'a yalvarıyor. Seher tasviriyle başlayan ikinci bölümde şâir; sefere çıkıp, Manisa'ya geldiğini, bir gün çarşıda gezerken bir güzel görüp 'âşık olduğunu, gül bahçesinde dolaştığı sırada bir dostunun yanına gelerek şehrin güzelleri için bir eser yazmasını teklif ettiğini söyledikten sonra II. Selim ve çehâr-yâr-ı güzîni, bu arada 'âşık olduğu güzeli övüyor. Bu bölüm 99 beyit tutuyor. Sonra geceyi tasvir ediyor. Rüyasında o güzeli gördüğünü anlatıyor. Sabah olunca yine o dilberin hayali içinde eline kalemi alıp güzelleri tasvir ediyor. 39 beyit süren bu bölümden sonra 5 beyit süren hâtimedede sevdiği günele dua ediyor. Bunu 5 beyit süren ikinci bir hâtime izliyor ve eser üç beyitlik bir kıt'a ile sona eriyor.

o. Usûlî, Şehr-engîz-i Yenice:

Söz konusu şehr-engîzi Mustafa İsen çalışmıştır ve metni de iki kere neşretmiştir. İlk olarak 1988 yılında neşredilen *Mehmet Kaplan İçin* başlıklı derleme içinde çıkan şehr-engîz önünde metni sunan bir yazı da bulunmaktadır. İsen yazıya türü kısaca tanımlayarak başlar:

Bir şehrin güzellere ve güzelliklerini tasvir amacıyla yazılmış eserler, şekline tanımlanabilecek ŞEHRENGİZ türü, eldeki bilgilere göre Türk edebiyatına mahsus bir nev' olup Priştineli Mesihî tarafından icad edilmiştir.

Bu kısa tarifi ardından Ağâh Sırrı Levend'in yaptığı konuya göre tasnifi alıntılaman İsen, Yenice kentinin Osmanlı kültür coğrafyasındaki önemine ve kentin yetiştirdiği şairlere ilişkin bilgiler verir. Yenice kenti "şehr-engizlerden, yetiştirdiği şairlerin doğum yerlerine bir hediyeleri olmak üzere ikisine sahip bulunmaktadır". Bu iki şehr-engîzden Usûlî'nin şehr-engîzinin nüshalarını

tanıtan yazar, örnekler de vererek şehir-engizin içeriğinin özetlenmesine geçer. Yazının son bölümünde ise Usûlî'nin şehir-engizi ile Hayretî'nin şehir-engizi kısaca karşılaştırılır ve Usûlî'nin şehir-engizinin değerlendirilmesi ile yazı sonlanır:

Usûlî'nin şehir-engizinde Vardar Yenice'sinin insanına yönelik kısa değerlendirmelerin dışında şehirle ilgili belirgin özellikler yoktur. Örneğin Lâmi'nin Bursa şehir-engizinde karşımıza çıkan zengin sosyal, etnolojik ve coğrafi değerlendirmelerin hiçbirine raslanmaz. Şehir-engizin bize verdiği yegane bilgi, Yenice'nin "menba'-ı şuarâ" oluşunun sebeplerini sezdirmiş olmasıdır.

Şehir-engizin eleştirel olmayan bir yayımı ayrıca 1990 yılında yayımlanan *Usûlî Divanı*'nda da yer almaktadır. Mustafa İsen, *Usûlî Divanı*'nda şehrengiz için "Divanın başında mürettep kısımdan önce yer alan bir başka çalışma da 191 beyit tutan Şehir-engiz'dir. Usûlî'nin doğum yeri olan Yenice'yi öven bu şiir de, Mesnevi tarzında kaleme alınmıştır" demektedir. Neşirde şehir-engizin tam metninin yanı sıra tıpkıbasımı da bulunmaktadır.

Burada belirtmem gereken bir konu da Mustafa İzzet'in tezinde Rieu kataloguna dayanarak Usûlî'nin bir de Edirne şehir-engizi olduğunu söylemesidir.

ö. Yahyâ Bey, İstanbul Şehir-engizi:

Mehmed Çavuşoğlu, "Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahya Bey" divanını basıma hazırlarken belirlediği iki şehir-engizden biri olan bu şehir-engiz üzerine, Edirne şehir-engizinin aksine, müstakil bir yazı da yazmıştır. Söz konusu yazı, şehir-engizin nüshalarının tanıtılması ile başlar.

Nüshaların tanıtılmasının ardından, Çavuşoğlu, kendisinden önce şehir-engiz türü üzerine yapılmış iki çalışma, Mustafa İzzet'in tezi ile Ağâh Sırrı Levend'in kitabı, ile ilgili eleştirilerini sıralar:

Bu metni neşre hazırlarken dikkatimi çeken husus şehir-engizlerin lâıyk olduğu şekilde değerlendirilmemiş olduğu, haklarında umûmî fikirler ileri sürülerek birinde veya bir kaçında tesbit edilen husûsiyetlerin hepsine teşmil edildiğidir. Meselâ Şehir-engizler mevzûlu mezuniyet tezinde M. İzzet, divan şairinin bu mevzûu «Divan şairinin hayalî ve maveraî muhitinden dışarıda bulunmuş» ve «ferdî rûhiyat bakımından ters bir sempati ve cemiyet bakımından yabancı bir an'ane ve tesirlerin mahsûlü» olduğunu, «ikinci ve üçüncü sınıf şairler tarafından kaleme alındığını» söylemekte, «merkez-i sikletleri mahbûbçuluk ve seksüel hayata dayanan bir i'tirâf-ı zünûb» şeklinde tavsif etmektedir. Şehir-engiz sahibi Zatî, Mesîhî, Yahya Bey, Hayretî, Ulvî misâli şâirleri ikinci ve üçüncü sınıfa dahil eden zihniyetin ne çeşit bir mukayesenin mahsûlü olduğunu anlamak mümkün değildir ve diğer hükümleri münakaşaya kalkmak için klâsik edebiyatımızın estetiğini, fikir ve zevk telakkisini, aşk anlayışını bir tarafa atmak lâzım gelir. Ağâh Sırrı Levend gibi bir araştırmacı bile umûmî hükümlerden kaçmamıştır. Şehir-engizlerde «şâir san'at kaygısına fazla kapılmadığı,

duygularını olduğu gibi anlatmağa çalıştığı için samîmî görünür» şeklinde bir hükmün, hiç değilse, metnimiz için doğru olmadığı metnin tetkikinden anlaşılacaktır. Âgâh Sırrı Levend, Yahya Bey'in İstanbul Şehr-engîzinden bahsederken (...) «Güzellere tutkun olduğundan dolayı yüzünün kara olduğunu söyleyen şâir Tanrı'nın affına sığınmaktadır» diyor ki, metinde şâirin Tanrı'dan afv ve mağfiret dileyişinde böyle bir sebep zikredilmemiştir.

Âgâh Bey'in yaklaşımına ilişkin eleştirisinin ardına da bir okuma yanlısının düzeltilmesini ekler. Daha sonra şehr-engîzi tarihlendiren Çavuşoğlu, bölümlere ve içeriğe geçer. Çeşitli mesleklerden elli sekiz güzelin değişik özellikleri ile anıldığı şehr-engîzin metni de yazının ekindedir.

Yazının en önemli bölümü ise şehr-engîzde neden erkek güzellerin anıldığının gerekçelendirildiği bölümdür. Yahya Bey'in *Şâh u Gedâ* mesnevisine de gönderme yapan Çavuşoğlu, Yahya Bey'in “maddeden arınmış plâtonik aşkı gerçek aşk olarak vasıflandırmakta, bir kadına âşık olmayı «zen-bârelik» olarak adlandırmakta” olduğunu söyler. Konuyla ilgili kendi görüşleri ise kısaca şöyledir:

(...) Yahya Bey'in şehr-engîzinde erkek güzellerin zikredilişinin güzellik ve aşk telâkisine, devrin sosyal hayatının icaplarına bağlı bir keyfiyet olduğu kanaatinde bulunduğumu söylemek isterim. Ayrıca, mutlak olarak ters bir cinsiyet duygusuna bağlamanın abesliğine de inanıyorum. Aksi takdirde, gayrı ahlâkî bir mevzûu işleyen eserin Kanûnî Sultan Süleyman gibi bir padişâha ne cesâretle takdim edildiğini izah etmek müşkül olurdu.

Şehr-engîz, ilk yayımdan 10 yıl kadar sonra, 1977 yılında *Yahyâ Bey: Dîvan* başlıklı çalışmada da yayımlanmıştır.

p. Yahyâ Bey, Şehr-engîz-i Edirne:

Çavuşoğlu'nun “Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahya Bey” divanını basıma hazırlarken belirlediği iki şehr-engîzden biri olan bu şehr-engîz, Yahya Bey'in İstanbul şehr-engîzi ile ilgili yazı yazıldığı döneme kadar konuyla ilgili yapılmış iki çalışma olan Mustafa İzzet'in tezi ile Âgâh Sırrı Levend'in kitabında anılmaktadır. Çavuşoğlu, ne yazık ki, “Kütüphane kataloglarını bir kere daha gözden geçirdikten sonra neşretmeyi uygun bularak, tek nushalık Edirne Şehr-engîzini ehemmiyetine rağmen geri bıraktım” dediği bu şehr-engîz için özel bir yazı yazmamıştır.

Şehr-engîzin tam metni yine *Yahyâ Bey: Dîvan* başlıklı çalışmada da yayımlanmıştır.

Bu çalışmalar dışında *Hatice Aynur Bibliyografyası*'nda sürmekte olan projeler arasında konuyla ilgili az sayıda proje vardır. Bu projelerin de akıbetini elimden geldiğince öğrenmeye çalıştım.

Bu projelerden biri Atatürk Üniversitesi'nden Orhan Kemal Tavukçu'nun "Türk Edebiyatında Şehrengizler" başlıklı çalışmasıdır. Orhan Kemal Tavukçu -mektubumu yanıtızsız bırakmayarak- *Bibliyografya*'da "Türk Edebiyatında Şehrengizler" olarak görünen çalışmasının aslında Cefâyî'nin Rize şehrengizi üzerine olduğunu bildirmiştir. Tavukçu, metnini çalıştığı şehrengiz ile ilgili bir bildiri sunmayı tasarladığını da ekledi.

Daha önce Gelibolulu Mustafa Âlî'nin şehrengizini çalışan İsmail Hakkı Aksoyak'ın da Ahmed Cemâlî'nin Siroz/Serez şehrengizini çalıştığını biliyoruz.³⁰

Balıkesir Üniversitesi'nden Bahattin Kahraman'ın da Ulvî'nin Manisa şehrengizini çalıştığı da yine *Bibliyografya*'da verilen bilgiler arasında.³¹ Pervin Çapan'ın ise "Şehrengizden Monografiye Osmanlı Şehirleri" başlıklı bir projeyi yürüttüğü yazılı olsa da projenin bu yazının konusuyla ilgili olmadığını da öğrenmiş bulunuyorum.³²

Görüldüğü üzere gerek şehrengiz örnekleri, gerek şehrengiz yazan şairlerin sözcükten ne anladıkları ve gerekse çağdaş araştırmacı ve yorumcuların türü nasıl algıladıkları değişiklikler göstermektedir. Üstelik türe ilişkin kapsayıcı yargılarda bulunmamızı kolaylaştıracak çalışmalar da yoktur. Bu bakımdan türün neliğinin ortaya çıkarılması için kapsamlı bir çalışmaya gereksinim duyulmaktadır.³³

Ek 1: Şehrengiz Yazan Şairler ve Şehrengizleri

Bu derleme öncelikle Mustafa İzzet, Ağâh Sırrı Levend ve Metin Akkuş'un çalışmalarına dayanmaktadır. Ancak eskil ve yeni öteki kaynaklar da taranarak tamamlanmıştır. Toplam 68 şehrengiz sayılmıştır.

Ahdi	Şehrengiz
Ahmed Cemâlî	Şehrengiz-i Serez / Siroz

30 Sayın Aksoyak'a mektubuma verdiği ince yanıt için teşekkür ederim. Bu sıkışık zamanda ilgili dosyasını bulmadığından daha fazla bilgi vermedi kendileri. Bense bu kadarından bile büyük mutluluk duydum.

31 Bahattin Kahraman'a yazdığım mektuba yazıyı teslim ettiğim tarihe kadar yanıt alamamıştım. Ben de kendilerini telefonla sıkboğaz etmek istemedim.

32 Pervin Çapan Hanım mektubu yanıtızsız bırakmayarak şu bilgileri verdi:

Benim katalogda proje olarak gözüken çalışmam, tezkireler ve biyografik eserlerin ışığında şehirlerin ele alınışı bağlamındadır. Yürüttüğüm bu çalışmanın kapsamında Muğla'dan yetiştirilen değerlendirdim ve bir makalede de İstanbul'un ele alınışı ve İstanbul üzerine tavsifleri farklı başlıklar altında tasnife çalıştım, bunlar yayımlanmıştır. Bu çerçevede başka şehirler üzerine yapılan değerlendirmeler üzerine hazırladığım metinleri gözden geçirerek, önce makale şeklinde ortaya koymak ve sonra bunları kitaplaştırmak arzusundayım. Başlığının şehrengizden monografiye olması, tarihi süreçte şehirler ve tavsiflerini bir geleneğin halkaları arasına oturtmak düşüncesinden kaynaklanmıştır. Doğrudan doğruya mesnevi vadisinde yer alan ve konusu bir şehrin güzelleri ve güzellikleri olan türü kastetmiyorum.

33 Yazdığımı bildiğimiz ancak metni yitik şehrengizler üzerine ikinci bir çalışmayı sürdürdüğümüzü burada duyuralım. Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz çalışma bu yazıda özetlenenleri, üzerinde çalıştığımız yazının konusunu ve daha pek çok şeyi de içermek durumundadır.

Ahmed Cemâlî	Şehr-engîz-i İstanbul
Âlî	Şehr-engîz-i Gelibolu
Ârif	Şehr-engîz
Âşık Çelebi	Şehr-engîz-i Bursa
Azîzî	Nigâr-nâme [İstanbul]
Behiştî	Şehr-engîz-i Vize
Beliğ	Şehr-engîz-i Bursa
Beliğ	Şehr-engîz-i Bursa
Beyânî	Şehr-engîz-i Sinop
Câmi'î	Şehr-engîz-i Manisa
Cefâyî	Şehr-engîz-i Rize
Derviş	Şehr-engîz-i Mostar
Dürrî	Şehr-engîz-i Gümülcine
Dürrî	Şehr-engîz-i Moton
Esîrî	Şehr-engîz-i Bağdad
Fakîrî	Şehr-engîz-i İstanbul
Fehîm	Şehr-engîz - Hezliyyât
Feyzî	Şehr-engîz
Fikrî	Şehr-engîz-i İstanbul
Firdevsî	Şehr-engîz
Garâmî	Şehr-engîz-i Kara Ferye
Hâdî	Şehr-engîz-i Saray
Halîfe	Şehr-engîz-i Âmid
Halîl-i Zerd	Şehr-engîz-i Bursa
Hayretî	Şehr-engîz-i Belgrad
Hayretî	Şehr-engîz-i Yenice
İntizâmî	Şehr-engîz-i Budin
İshâk Çelebi	Şehr-engîz-i Bursa
İshâk Çelebi	Şehr-engîz-i Üsküb
Kâtip	Şehr-engîz-i Galata/Vize
Kemâlî	Şehr-engîz
Kerîmî	Şehr-engîz-i şehir-i Edirne
Kıyâsî	Şehr-engîz-i İstanbul
Lami'î Çelebi	Şehr-engîz-i Bursa
Mânî	Şehr-engîz-i Bursa
Mesihî	Şehr-engîz-i Edirne
Nazûk Abdullah	Şehr-engîz-i Bursa
Neşâtî Ahmed Dede	Şehr-engîz-i Edirne
Nihâlî	Şehr-engîz-i Bursa
Nüvisî	Şehr-engîz-i İstanbul
Rahmî	Şehr-engîz-i Yenişehir

Sâfi	Şehr-engîz-i İstanbul
Sânî	Şehr-engîz-i Rodos
Selâmî	Şehr-engîz-i Saray
Siyâmî	Şehr-engîz-i Antakya
Sûfi	Şehr-engîz-i İstanbul
Sulûkî	Şehr-engîz
Tab'i İsmail	Şehr-engîz-i İstanbul
Tâbiî	Şehr-engîz-i Edirne
Ulvî	Şehr-engîz-i Manisa
Ustûlî	Şehr-engîz-i Yenice
Usûlî	Şehr-engîz-i Edirne
Vâhid Mahtûmî	Şehr-engîz / Lâlezâr
Vecihî	Şehr-engîz-i Gelibolu
Veysî Üveys	Şehr-engîz-i İstanbul
Yahya	Şehr-engîz-i Edirne
Yahya	Şehr-engîz-i İstanbul
Yahya	Şehr-engîz [şah u geda sonu]
Yazarı belli değil	Şehr-engîz-i Taşköprü
Yazarı belli değil	Şehr-engîz-i İstanbul
Yazarı belli değil	Şehr-engîz-i Kıbrıs
Yazarı belli değil	Şehr-engîz-i Serez / Siroz
Yazarı belli değil	Şehr-engîz-i Keşan
Zâ'fî	Şehr-engîz-i İştîp
Zâ'fî	Şehr-engîz-i Yenice
Zatî	Şehr-engîz-i Edirne

Bunların dışında değişik kaynaklarda şehr-engîz ya da akraba metin olarak sayılan yapıtlar şunlardır:

Câfer Çelebî	Heves-nâme
Enderûnî Fâzıl Bey	Çengî-nâme
Enderûnî Fâzıl Bey	Defter-i 'Aşk
Enderûnî Fâzıl Bey	Hûbân-nâme
Enderûnî Fâzıl Bey	Zenân-nâme
Fakîrî	Ta'rifât
Mahfî	Şehr-engîz Destanı
Neşâtî Ahmed Dede	Şehrengîz-i İstanbul
Sünbül-zâde Vehbî	Şehr-engiz-i berây-ı çend cüvânân meşhûr ve mülakkab İstanbul der-defter-dârî-yı Halîmî Paşa berây-ı latîfe nüvişte bud
Yazarı belli değil	Nerh-nâme-i Dilberân

Bu metinler de eklenince toplam sayı 78'e ulaşır.

Ek 2: Çalışılmış Şehrengizler**Belîğ, Nâm-ı İn Şehr-engîz-i Cilve-resâ Âyine-i Hûbân-ı Burûsa el-Mahrûsa**

Akkuş, Metin, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s. 181-207.

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa Şehrengizi", *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Şerif Başstav'a Armağan)*, 1988, s. 129-167.

Câmî, Şehr-engîz-i Manisa

Tıgılı, Fatih, "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Cam'i'nin Manisa Şehrengizi", *Manisa Şehri Bilgi Söleni*, Kültür Spor Kulübü (düz.), Celal Bayar Üniversitesi, 29-30 Eylül 2005, Manisa, [30 Eylül 2005, sabah oturumu]

Çalıkzâde Mehmed Mânî, Şehr-engîz-i Bursa

Akkuş, Metin, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s. 159-174.

Dervîş, Şehr-engîz-i Mostar

Boşkov, Vanço, "Şehr-engiz u Turskoj Književnosti i Šehr-engiz o Mostaru", *Radovi*, Knjiga VI, 1970-1971, s. 173-211.

Dürri, Şehr-engîz-i Gümülcine

Yazar, İlyas, "Dürri'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, c. IV, sy. 1, 2007, <http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/view/231/194> [aynı yazı için bkz. *Turkish Studies*, 2007, sy. 4, s. 770-789, <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/yazarilyas.pdf>]

Esîrî, Bağdat Şehrâşubu

Aydemir, Yaşar, "Esîrî'nin Bağdat Şehraşubu", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Kasım 1999, s. 446-475.

Fâzıl-ı Enderûnî, Defter-i Aşk

Kuru, Selim Sırrı, "Biçimin Kıskacında Bir 'Tarih-i Nev-icad': Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi", *A Festschrift for Şinasi Tekin*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2005, s. 476-506.

Fâzıl-ı Enderûnî, Zenân-nâme

Öztürk, Nebiye, "Zenân-nâme Enderunlu Fâzıl", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Danışman: Doç. Dr. Şeyma Güngör), İstanbul, 2002, s. 72-153.

Fâzıl-ı Enderûnî, Çengî-nâme

Karacasu, Barış, "'Bize çengileri kıl rûşen ü pak' ya da 'Hayra hezlin dahi bir rehberi var'", *Osmanlı Araştırmaları (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan III)*, 2006, sy. XXVII, s. 133-160.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Gelibolu Şehr-engîzi

Aksoyak, İsmail Hakkı, "Gelibolulu Mehmet Ali'nin Gelibolu Şehrengizi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1996, sy. 3, s. 157-176.

Hâdî, Şehr-engîz-i Şehr-i Serây

Aydemir, Yaşar, "Hadî'nin Saray Şehrengizi", *İlmî Araştırmalar*, 2001, sy. 12, s. 31-56.

Hayretî, Yenice Şehr-engîzi

Çavuşoğlu, Mehmed, "Hayretî'nin Yenice Şehr-engizi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, c. IV-V, 1975-1976, s. 81-100. [Metnin ardından "Yenice Şehr-engîzi'ne Ek" başlığı ile Hayretî'nin yazdığı ikinci bir metin daha yer almaktadır.]

Hayretî, Belgrad Şehr-engîzi [Şehr-engîz-i Hayretî]

Çavuşoğlu, Mehmed, "Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, c. II-III, 1973-1974, s. 325-356.

İshâk Çelebi, Şehr-engîz-i İshâk Çelebi [Bursa]

Akkuş, Metin, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s. 146-158.

Çavuşoğlu, Mehmed ve M. Ali Tanyeri, *Üsküblü İshâk Çelebi: Dîvan*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s.87-99.

İshâk Çelebi, Şehr-engîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb

Boşkov, Vanço, "İshak Çelebi'nin Üsküp İçin Yazdığı Şehr-engizi", *Sesler*, 1969, c. IV, sy. 39-40, s. 58-68.

Çavuşoğlu, Mehmed ve M. Ali Tanyeri, *Üsküblü İshâk Çelebi: Dîvan*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 100-108.

Lâmi'î, Şehr-engîz-i Mevâzi'-i Şerîfe-i Bursa

Lami'î Çelebi, *Bursa Şehr-engizi*, Vilâyet Matbaası, 1288, [eski harfli basma, eksik].

İsen, Mustafa ve Hamit Bilen Burmaoğlu, "Bursa Şehr-engizi (Lami'î Çelebi)", *Türkölük Araştırmaları Dergisi*, 1978, sy. 3, s. 57-105.

Yurtsever, Murat, *Lami'î Çelebi: Şehrengiz-i Bursa*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1984.

Akkuş, Metin, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s. 79-145.

Tezcan, Nuran, "Güzele bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, 2001, c. XIV, sy. 1, s. 161-194.

Mesihî, Şehr-engîz Der Medh-i Cüvânân-ı Edirne

İğneci, Eşref, "Mesihî'nin Kasîdeleri ve Şehr-engizi", Mezuniyet Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1969.

Mengi, Mine, *Mesihî Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995, s. 89-109

Nâzîk Abdullah, Şehr-engîz-i Bursa

Akkuş, Metin, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s. 175-180.

Neşati Ahmed Dede, Şehr-engîz-i Edirne

Kaplan, Mahmut, *Neşatî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi, 1996, s. 170-180.

Nüvisî, Şehr-engîz-i İstanbul

Karasoy, Yakup ve Orhan Yavuz, "Nüvisî ve 'Şehr-engîz-i İstanbul'u", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz 2006, sy. 20, s. 1-20.

Ravzî, Şehr-engîz-i Edincik

Aydemir, Yaşar, "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", *Gazi Türkiyat: Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz 2007, sy. 1, s. 97-126.

Aydemir, Yaşar, "Şehr-engîz-i Edincik", *Ravzî Divanı*, Ankara: Birleşik Yayınları, 2007, s. 193-208.

Sânî, Rodos Şehr-engîzi

Aydemir, Yaşar, "Sânî'nin Rodos Şehrengizi", *Türk Kültürü*, 2001, sy. 455, s. 167-174 [tam metin değil].

Ulvî Çelebi, Şehr-engîz-i Manisa

Tanrısever, Mustafa, "Şehr-engiz-i Ulvî Çelebi (Manisa Şehrengizi)", Bitirme Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1972, (Danışman: Hasibe Mazioğlu), s. 25-47.

Usûlî, Şehr-engîz-i Yenice

İsen, Mustafa, *Usûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990, s. 44-56.

İsen, Mustafa, "Usûlî'nin Yenice Şehrengizi", *Türk Kültürü Araştırmaları (Mehmed Kaplan için)*, 1988, s. 131-148.

Yahyâ Bey, Şehr-engîz-i Edirne

Çavuşoğlu, Mehmed, *Yahyâ Bey: Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1977, s. 227-243.

Yahyâ Bey, İstanbul Şehr-engîzi

Çavuşoğlu, Mehmed, *Yahyâ Bey: Dîvan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1977, s. 244-275.

Çavuşoğlu, Mehmed, "Taşlıcalı Dukakinzâde Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Ağustos 1969, c. XVII, s. 73-108.

Ek 3: Şehrengiz Kaynakçası Denemesi

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belig'in Bursa Şehrengizi" *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Şerif Başstav'a Armağan)*, 1988, s. 129-167.

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, "Ser-güzeşt-nâme-i Fakir be Azimet-i Tokat", *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan Sayısı)*, 1985, c. XXIII, sy. 1-2, s. 75-91.

Akkuş, Metin, "Bursa Şehrengizlerinde Toplumsal Çevre ve Yaşam", *Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı* (20-22 Ekim 2005), Bursa, s. 205-218.

- Akkuş, Metin, "Şehrengiz", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Ankara: Dergah Yayınları, c. VIII, s. 117-121.
- Akkuş, Metin, "Türk Edebiyatında Bursa Şehr-engizleri - I: İshak Çelebi'nin Bursa Şehr-engizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Haluk İpekten Anısına)*, 1993, sy. 1, s. 81-85.
- Akkuş, Metin, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.
- Aksoyak, İsmail Hakkı, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1996, sy. 3, s. 157-176.
- Armağan, Mustafa, "Lâmiî Çelebi ile bir Uludağ seyahati", *Bursa Şehrengizi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s. 167-178.
- Aydemir, Yaşar, "Esîrî'nin Bağdad Şehraşubu", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Kasım 1999, s. 446-475.
- Aydemir, Yaşar, "Hadî'nin Saray Şehrengizi", *İlmî Araştırmalar*, 2001, sy. 12, s. 31-56.
- Aydemir, Yaşar, "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", *Gazi Türkiyat: Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz 2007, sy. 1, s. 97-126.
- Aydemir, Yaşar, "Sânî'nin Rodos Şehrengizi", *Türk Kültürü*, 2001, sy. 455, s. 167-174.
- Aydemir, Yaşar, "Şehr-engiz[-i Vize]", *Behiştî Divanı*, Ankara: MEB Yayınları, 2000.
- Aydemir, Yaşar, "Şehr-engiz-i Edincik", *Ravzî Divanı*, Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Bernardini, Michele, "Ottoman 'Timuridism': Lâmi'i Çelebi and his Şehrengiz of Bursa" in *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, Éva M. Jermiás (ed.), Acta et Studia I. Piliscsaba, The Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, [2002] 2003, s. 1-16.
- Bernardini, Michele, "The masnavî-shahrâshûb as Town Panegyrics: An International Genre in Islamic Mashriq", *Erzählter Raum in Literaturen der islamischen Welt / Narrated Space in the Literature of the Islamic World*, Roxane Haag-Higuchi ve Christian Szyska (ed.), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2001, s. 81-94.
- Boşkov, Vanço, "İshak Çelebi'nin Üsküp İçin Yazdığı Şehr-engizi", *Sesler*, 1969, c. IV, sy. 39-40, s. 58-68.
- Boşkov, Vanço, "Şehr-engiz u Turskoj Književnosti i Šehr-engiz o Mostaru", *Radovi, Knjiga VI 1970-1971*, s. 173-211 ["Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 1980, c. VII, sy. 1, s. 69-76].
- Çakıcı, Bilal, "Za'fî'nin Yenice Şehrengizi", *II. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 24-26 Mayıs 2004, Ankara.
- Çavuşoğlu, Mehmed, "Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1973-1974, c. II-III, s. 325-356.
- Çavuşoğlu, Mehmed, "Hayretî'nin Yenice Şehr-engizi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1975-1976, c. IV-V, s. 81-100.
- Çavuşoğlu, Mehmed, "Taşlıcalı Dukakinzâde Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Ağustos 1969, c. XVII, s. 73-108.

- Çavuşoğlu, Mehmed ve M. Ali Tanyeri, “Şehr-engiz-i İshâk Çelebi [Bursa]”, *Üsküblü İshâk Çelebi: Dîvan*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 87-99.
- Çavuşoğlu, Mehmed ve M. Ali Tanyeri, “Şehr-engiz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb”, *Üsküblü İshâk Çelebi: Dîvan*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 100-108.
- Çavuşoğlu, Mehmed, “Şehr-engiz-i Edirne”, *Yahyâ Bey: Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1977, s. 227-243.
- Çavuşoğlu, Mehmed, “İstanbul Şehr-engizi”, *Yahyâ Bey: Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1977, s. 244-275.
- Çeri, Bahriye, “İstanbul’un Gözleri Mahmur ve Şehrengizler”, Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *I. Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*, 11-13 Eylül 1996 [Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1997, sy. 1, s. 222-231] (aynı yazı için ayrıca bkz. Bahriye Çebi, “İstanbul’un Gözleri Mahmur’ ve Şehrengizler İmajı”, *Gündoğan Edebiyat*, 1997, sy. 19-20, s. 11-22).
- Çiftçi, Hasan, “Fars Edebiyatı’nda Şehrâşûb I”, *Nüşa*, Güz 2002, Yıl 2, sy. 7, s. 7-18.
- Çiftçi, Hasan, “Fars Edebiyatı’nda Şehrâşûb II”, *Nüşa*, Kış 2003, Yıl 3, sy. 8, s. 41-53.
- Deliçay, Mustafa İzzet, “Türk Edebiyatında Şehrengizler”, *Atayolu*, 1939, sy. 1, s. 14-16.
- Deliçay, Mustafa İzzet, “Türk Edebiyatında Şehrengizler”, *Atayolu*, 1939, sy. 2, s. 16-19.
- Deliçay, Mustafa İzzet, “Türk Edebiyatında Şehrengizler”, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1935-1936.
- Derdiyok, Çetin, “XVI. Yüzyıl Şairlerinden Azîzî’nin Nigârname’sinin Yeni Bir Nüşası”, *Türkoloji Araştırmaları (Fuat Özdemir Anısı)*, 1997, s. 141-154.
- Dizdaroğlu, Hikmet, “Şehr-engizler (Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul Adlı Eser Hakkında)”, *Türk Dili*, 1958, sy. 81, s. 476-478.
- Eğilmez, Mümtaz Şükrü, “Şehrengiz-i Bursa”, *Uludağ*, Mayıs-Haziran 1942, sy. 47-48, s. 14-17.
- Gazali, Saltık, “Lâmîî Çelebi”, *Uludağ*, Eylül-Ekim 1945, sy. 72-73, s. 5-8.
- Gazali, Saltık, “Şehrengiz’in Yazılmasındaki Sebep”, *Uludağ*, Kasım-Aralık 1945, sy. 74, s. 4-5.
- Gazali, Saltık, “Şehrengiz-i Bursa”, *Uludağ*, Kasım-Aralık 1947, sy. 86, s. 26-29.
- Gazali, Saltık, “Şehrengiz-i Bursa: Lamii Çelebi”, *Uludağ*, Ocak-Şubat 1946, sy. 75, s. 7-10.
- Gazali, Saltık, “Şehrengiz-i Bursa”, *Uludağ*, Eylül-Ekim 1946, sy. 79, s. 11-16.
- Glünz, Michael, “Sâfîs Şahrengî: Ein Persisches Matnawi Über Die Schönen Berufsleute Von Istanbul”, *Asiatische Studien / Etudes Asiatiques*, 1986, c. XL, sy. 2, s. 133-145.
- Gökyay, Orhan Şaik, “Bursa Şehrengizi”, *Yücel Aylık Fikir ve Sanat Mecmuası*, 1939, sy. 50, s. 52-55.
- Gökyay, Orhan Şaik, “Divan Edebiyatından Şehirler I”, *Tarih ve Toplum*, Eylül 1992, c. XVIII, sy. 105, s. 9-12.
- Gökyay, Orhan Şaik, “Divan Edebiyatından Şehirler II: İstanbul ve Edirne”, *Tarih ve Toplum*, Ekim 1992, c. XVIII, sy. 106, s. 9-12.

- Gökyay, Orhan Şaik, "Divan Edebiyatından Şehirler III: Kastamonu ve Bursa", *Tarih ve Toplum*, Kasım 1992, c. XVIII, sy. 107, s. 9-14.
- Gökyay, Orhan Şaik, "Divan Edebiyatından Şehirler", *Varia Turcia (Robert Anhegger Armağanı)*. 1987, c. IX, s. 167-168.
- Gülhan, Abdülkerim, "Klasik Edebiyatımızda Şehrengizler ve Kültürümüzdeki Yeri", *Türk Ocağı Balıkesir Şubesi Seminer Dizisi*, 27 Mart 2007, Balıkesir.
- Hammer-Purgstall, Joseph von, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*. Petsch, 1837.
- İğneci, Eşref, "Mesihî'nin Kasîdeleri ve Şehr-engizi", Mezuniyet Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1969.
- İsen, Mustafa ve Hamit Bilen Burmaoğlu, "Bursa Şehr-engizi (Lami'i Çelebi)", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1978, sy. 3, s. 57-105.
- İsen, Mustafa, "Usûlî'nin Yenice Şehrengizi", *Mehmed Kaplan İçin*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988, s. 131-148.
- İsen, Mustafa, "Şehr-engiz-i Yenice", *Usûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990, s. 44-56.
- Kaplan, Mahmut, "Şehr-engiz-i Edirne", *Neşatî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi, 1996, s. 170-180.
- Karacasu, Barış, "'Bize çengileri kıl rûşen ü pak' ya da 'Hayra hezlin dahi bir rehberi var'", *Osmanlı Araştırmaları (Prof Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan III)*, 2006, c. XXVII, s. 133-160.
- Karaismailoğulları, Adnan, "Türk ve Fars Edebiyatlarında Şehrengizler", *Millî Kültür*, Eylül 1988, s. 55-59.
- Karasoym, Yakup ve Orhan Yavuz, "Nüvisi ve 'Şehr-engiz-i İstanbul'u" Türkiye Araştırmaları Dergisi, Güz 2006, sy. 20, s. 1-20.
- Kırkkılıç, Ahmet, "Edirne Şehrengizleri ve Şairleri", *Yedi İklim*, Şubat 1994, c. VI, sy. 47, s. 94-101.
- Kırkkılıç, Ahmet, "Şehrengizler, Edirne Şehrengizleri ve Neşatî'nin Edirne Şehrengizi", *Edirne İl Halk Kütüphanesi Bülteni*, 1988, sy. 44, s. 44-55.
- Kırkkılıç, Ahmet, "Şehrengizler (Kerîmî-Mesihî-Zâtî ve Neşatî'nin Edirne Şehrengizleri)", Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Önçalışması, 1979.
- Köprülü, Fuad, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış" *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 345-408 [aynı yazı için bkz. "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış", *Yeni Türk Mecmuası*, 1932/3, sy. 3, s. 534-553].
- Kuru, Selim Sırrı, "Biçimin Kıskaçında Bir 'Tarih-i Nev-icad': Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi", *A Festschrift for Şinasi Tekin*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2005, s. 476-506.
- Kuru, Selim Sırrı, "City As The Mirror of the Beloved: The Case of the Ottoman Shehrengiz", Berlin Wissenschaftskolleg, 26 Mayıs 2004, Berlin, Almanya.

- Kuru, Selim Sırrı, "Lami'i Çelebi'nin Gözüyle Bursa", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cafer Çiftçi (der.), Bursa: Osmangazi Belediyesi, 2005, s. 215-224 ["Lami'i Çelebi'nin Gözüyle Bursa", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu*, 3 Nisan 2005, Bursa].
- Kuru, Selim Sırrı, "Mesihî'nin Şehrengizi'ni Yeniden Okumak", *Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Seminer Dizisi*, 14 Nisan 2005.
- Kuru, Selim Sırrı, "Osmanlı Şiirinde Güzel Oğlanların Yükselişi ve Düşüşü", *Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi*, 7 Nisan 2005, İstanbul.
- Lami'î Çelebi, *Bursa Şehr-engizi*, Vilâyet Matbaası, 1288 [eski harfli basma].
- Levend, Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul, 1958.
- Mengi, Mine, "Mesihî'nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri", *Türkoloji Dergisi*, 1974, c. VI, s. 109-119 [2 sayfalık bir özeti için bkz. *Erdem*, Mayıs 1996, sy. 2, s. 368-369].
- Mengi, Mine, "Şehr-engiz Der Medh-i Cüvânân-ı Edirne", *Mesihî Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995, s. 89-109.
- Mermer, Ahmet, "Bursa Şehrengizleri Üzerine Bir Karşılaştırma", *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 2000, c. 24, sy. 3, s. 279-288.
- Öztekin, Dilek, "Şehrengizler ve Bursa: Edebiyat ve Eşcinsel Eğilim", *Kuram*, Mayıs 1997, sy. 14, s. 37-41.
- Öztekin, Dilek, "Şehrengizler ve Bursa", *Bursa'da Bir Başka Zaman*, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 1997 [II. Bursa Edebiyat Günleri'nde sunulan bildirileri içerir].
- Öztürk, Nebiye, "Zenân-nâme Enderûnlu Fâzıl", *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Danışman: Doç. Dr. Şeyma Güngör), İstanbul, 2002, s. 72-153.
- Pakalın, Mehmet Zeki, "Şehrengiz", *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 327.
- Pfizmaier, A., *Die Verherrlichung der Stadt Bursa: eine Reihe türkischer Gedichte von Lamy'y*, Viyana, 1839.
- Scarcia, Gianroberto, "Lo 'Şehrengiz-i mağlup' di Mirzâ Shafi'", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata. Istituto Universitario Orientale, Seminario di Studi Asiatici*, Series Minor, 2003, c. XIX, s. 481-485.
- Scarcia, Gianroberto, "Lo 'Shahrâshûb' e il Realismo Platonico", *Atti del II-I Convegno Internazionale sull'Arte e sulla Civiltà Islamica: Problemi dell'età Timuride*, Quaderni del Seminario di Iranistica, Uralo-Altaistica e Caucologica dell'Università' degli Studi di Venezia, 1979, s. 1-15.
- Scarcia, Gianroberto, "Sehrengiz-i Belgrad", *Turcica et Islamica: Studi in Memoria di Aldo Gallotta, Napoli a cura di U. Marazzi, Università degli Studi di Napoli 'L'Orientale', Dipartimento di Studi Asiatici, Università l'Orientale' di Napoli*, Series Minor, 2003, c. LXIV, s. 903-907.

- Schmidt, Jan, "Fazil Beg Enderuni: Social Historian or Poet?", *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*, Kirksville: Thomas Jefferson University Press, 1993, s. 182-193 [bu yazı için ayrıca bak. *The Joy of Philology: Studies in Ottoman Literature, History and Orientalism: 1500-1923*, İstanbul: ISIS Press, 2002, c. I, s. 35-45].
- Stewart-Robinson, James, "A Neglected Ottoman Poem: The Sehrengiz", *Studies in Near Eastern Culture and History: Abdel-Massih Memorial Volume*, Michigan: The University of Michigan, 1990.
- Sunil, Sharma, "The City of Beauties in the Indo-Persian Poetic Landscape", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2004, c. XXIV, sy. 2, s. 73-81.
- Tanrısever, Mustafa, "Şehr-engiz-i Ulvî Çelebi (Manisa Şehrengizi)", Bitirme Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1972, (Danışman: Hasibe Mazıoğlu), s. 25-47.
- Tekin, Talât, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul", *Türk Dili*, 1958, sy. 79, s. 362-364.
- Tekmen, Muammer, "Bursa Şehr-engizleri: Lami'i, İshak Çelebi, İsmail Belig", Mezuniyet Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1984-1985.
- Tezcan, Nuran, "Güzele bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, 2001, c. XIV, sy. 1, s. 161-194 [a.mlf., "Divan Şiirinde Güzel ve Güzellik Anlayışına bir Şehrengizden Bakış", Osmanlı Dünyasında Şiir Uluslar Arası Sempozyumu, 19-22 Kasım 1999, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık].
- Tıgılı, Fatih, "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Cam'i'nin Manisa Şehrengizi", *Manisa Şehri Bilgi Şöleni*, Kültür Spor Kulübü (düz.), Celal Bayar Üniversitesi, 29-30 Eylül 2005. Manisa, [30 Eylül 2005, sabah oturumu].
- Tuğcu, Emine, "Şehrengizler ve Âyine-i Hübân-i Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, 2007.
- Tuğcu, Emine, "Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Bursa Şehrengizlerinde Güzellik ve Gençliğin Aşk Pazarına Sürümü", *10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, 28-30 Kasım 2007, Ankara, [29 Kasım 2007, E Salonu 13.30-17.15 oturumu]
- Yazar, İlyas, "Dürri'nin Gümülcine Şehr-Engizi", *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi*, 26-28 Ocak 2007, Münih, Almanya.
- Yazar, İlyas, "Dürri'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 2007, c. IV, sy. 1
[<http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/view/231/194>]
(aynı yazı için ayrıca bak. "Dürri'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 2007, c. I sy. 4, s. 770-789, <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/yazarilyas.pdf>).
- Yılmaz, Kâşif, "Fakîri, Şehrengiz-i Fakîri, Risâle-i Ta'rifât", Doktora Önçalışması, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1977.

Yurtsever, Murat, "Lâmi'î Çelebi'nin Bursa Şehrengizi'nde Mekân Tasvirleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, c. II, sy. 2, s. 243-252.

Yurtsever, Murat, "Lâmi'î Çelebi: Şehrengiz-i Bursa", Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1984.

Şehr-engîz Genre in Turkish Literatüre

Barış Karacasu

Abstract

One of the important genres of our old literary tradition is *şehr-engîz* (city thriller) genre. Scholars focused on the genre for years and published lots of works or studies. Critical editions of many samples of the genre were also released. In this article a general account of different attitudes towards the genre by separate scholars or researchers was tried to be given. And lists of the samples of the genre, critical editions and works on the genre were added.

Keywords: Şehr-engîz

Eski Türk Edebiyatında Şehrengizler

Barış Karacasu

Özet

Eski edebiyatımızda belli başlı türlerden biri de şehr-engîzlerdir. Türle ilgili pek çok çalışma yapılmış, pek çok örneği yayımlanmıştır. Bu yazı, yapılmış çalışmaların bir dökümü ve değerlendirmesidir. Şehr-engîzlerle ilgili yargıların topluca bir resmini çizmektedir. Ayrıca türün bilinen örneklerinin tam bir dökümü ile, neşirler ve tür üzerine çalışmalar da topluca verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şehr-engîz

